

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему **Активізація пізнавальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей в процесі професійної підготовки**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0110 спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки освітньої програми Педагогіка вищої школи В. Є. Хотін

Керівник доцент кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності, к.психол.н., доцент Овсяннікова В. В.

Рецензент зав. кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності, д.пед.н., професор Іваницький О. І.

Запоріжжя

2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра педагогіки та психології освітньої діяльності

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Освітня програма Педагогіка вищої школи

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

д.пед.н., проф. О.І. Іваницький

« ____ » _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Хотіну Владиславу Євгеновичу

1. Тема роботи Активізація пізнавальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей в процесі професійної підготовки

керівник роботи Овсяннікова Вікторія Віталіївна, к.психол.н.

затверджені наказом ЗНУ від «30» липня 2021 року № 1136-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація психолого-педагогічної літератури

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) проаналізувати активізацію пізнавальної діяльності студентів як педагогічну проблему; розглянути напрями активізації пізнавальної діяльності студентів; визначити роль аудіовізуальних засобів навчання в активізації пізнавальної діяльності студентів; обґрунтувати компоненти, критерії та показники активізації пізнавальної діяльності студентів; провести експериментальне дослідження активізації пізнавальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

5 рисунків, 5 таблиць

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Овсяннікова В.В., доцент		
Розділ 1	Овсяннікова В.В., доцент		
Розділ 2	Овсяннікова В.В., доцент		
Висновки	Овсяннікова В.В., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень 2021 р.	Виконано
2	Робота з науковими джерелами	березень-квітень 2021 р.	Виконано
3	Написання вступу	травень 2021 р.	Виконано
4	Написання першого розділу	вересень 2021 р.	Виконано
5	Написання другого розділу	жовтень 2021 р.	Виконано
6	Оформлення списку джерел	листопад 2021 р.	Виконано
7	Передзахист	листопад 2021 р.	Виконано
8	Захист	грудень 2021 р.	

Студент _____ В. Є. Хотін

Керівник роботи _____ В. В. Овсяннікова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.В. Козич

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 111 сторінок, 5 рисунків, 5 таблиць, 86 джерел, 6 додатків.

Об'єкт дослідження: пізнавальна діяльність студентів закладу вищої освіти.

Предмет дослідження: активізація пізнавальної діяльності студентів шляхом використання аудіовізуальних засобів навчання.

Мета дослідження полягає в розробці методики формування активізації пізнавальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей аудіовізуальними засобами навчання, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці її ефективності.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація психолого-педагогічної літератури; емпіричні: анкетування, опитування, тестування, спостереження.

Наукова новизна дослідження: уточнено сутність та структуру пізнавальної діяльності студентів; визначено компоненти, критерії і показники пізнавальної діяльності студентів; емпірично встановлено рівні розвитку пізнавальної діяльності студентів – майбутніх учителів історії.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці методики активізації пізнавальної діяльності студентів – майбутніх учителів історії. Матеріали дослідження можуть бути використані для вдосконалювання змісту навчання й методики викладання у закладах вищої освіти.

Ключові слова: ДІЯЛЬНІСТЬ, АКТИВНІСТЬ, ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС, АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, СТУДЕНТСТВО, АУДІОВІЗУАЛЬНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ, КРИТЕРІЙ.

SUMMARY

Khotin V. Y. Activation of Cognitive Activity of Students of Pedagogy in Professional Training Process.

The work is presented on 111 pages of printed text, contains 5 tables, 5 figures. The list of references includes 86 sources.

Object of research: cognitive activity of students of higher education institution.

Subject of research: activation of students' cognitive activity through the use of audiovisual teaching aids.

The purpose of the research is to develop a method of forming the activation of cognitive activity of students of pedagogical specialties by audiovisual teaching aids, theoretical substantiation and experimental verification of its effectiveness.

The paper analyzes the activation of students' cognitive activity as a pedagogical problem; the directions of activation of cognitive activity of students are considered; the role of audiovisual teaching aids in activating students' cognitive activity is determined; the components, criteria and indicators of activation of students' cognitive activity are substantiated; an experimental study of the activation of cognitive activity of students of pedagogical specialties was conducted.

Scientific novelty of the research: the essence and structure of students' cognitive activity are specified; components, criteria and indicators of students' cognitive activity are determined; empirically established levels of development of cognitive activity of students - future history teachers.

Key words: activity, cognitive activity, cognitive interest, activation of cognitive activity, students, audiovisual teaching aids, criterion.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	7
ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	12
1.1. Активізація пізнавальної діяльності студентів як педагогічна проблема	12
1.2. Напрями активізації пізнавальної діяльності студентів.....	23
1.3. Роль аудіовізуальних засобів навчання в активізації пізнавальної діяльності студентів.....	32
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	53
2.1. Компоненти, критерії та показники активізації пізнавальної діяльності студентів.....	53
2.2. Методика та організація проведення експериментального дослідження.....	64
2.3. Аналіз результатів дослідження активізації пізнавальної діяльності студентів.....	70
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	94

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АЕЗ – аудіовізуальні електронні засоби

ЕГ – експериментальна група

ЕП – електронний підручник

ЗВО – заклад вищої освіти

КГ – контрольна група

НЗН – новітні засоби навчання

НІТ – нові інформаційні технології

ТЗН – технічні засоби навчання

ТП – традиційний підручник

ВСТУП

Наукові, соціально-економічні та технологічні досягнення суспільства обумовлюють тенденцію до його прогресивного розвитку в усіх напрямках і відповідно висувають нові вимоги до системи освіти, основна мета якої полягає у формуванні компетентної, соціально активної творчої особистості. Проте в умовах існуючої системи організації навчального процесу рівень готовності студентів до майбутньої професійної діяльності не в повній мірі відповідає вимогам до сучасного спеціаліста. Для глибокого оволодіння матеріалом навчальних програм студентству необхідно постійно вдосконалювати свої знання, виробляти навички дослідника, активізувати пізнавальну діяльність.

Якісна підготовка конкурентоспроможного фахівця потребує творчого підходу педагогічних працівників до вибору змісту, форм, методів та засобів навчання, максимального використання досягнень сучасної педагогічної науки, нових педагогічних технологій. При викладанні навчального матеріалу викладачі в основному переорієнтовуються з пояснювально-ілюстративного та репродуктивного виду навчання на розвиваюче та особистісно-орієнтоване навчання, що спонукає їх до застосування у навчальному процесі нетрадиційних форм та методів навчання, які активізують творчу ініціативу студентів, розвивають критичне мислення та уміння застосовувати знання у нестандартних ситуаціях.

Сьогодні процес навчальної діяльності закладів вищої освіти все більше спрямовується на збільшення кількості годин самостійної роботи студентів, яка у свою чергу ґрунтується на активній пізнавальній діяльності. Проте далеко не для кожного студента вона стає потребою у процесі професіоналізації. Розв'язання цього питання залежить від впровадження інновацій у систему вищої освіти, які відображаються в її складових: меті, змісті, структурі, формі, методах, засобах навчальної діяльності та розвитку пізнавальної активності суб'єктів навчально-виховного процесу, що позначаються на якості навчання

майбутніх спеціалістів. У зв'язку з цим постає проблема створення відповідних умов активізації пізнавальної діяльності студентів в умовах навчання у вищій школі.

Активізація пізнавальної діяльності студентів – одна з основних проблем сучасної педагогічної науки. Її актуальність обумовлена пошуком і необхідністю розробки оптимальних методичних прийомів і засобів навчання.

Проблема розвитку пізнавальної діяльності постійно в центрі уваги науковців, оскільки її успішне розв'язання дає можливість підвищувати ефективність, результативність і якість навчально-виховного процесу. Проблема управління навчально-пізнавальною діяльністю стала предметом дослідження П. Атаманчука, Б. Коротяєва, В. Лозової, В. Онищука, Т. Шамової та інших. Основні положення сучасної теорії розвитку пізнавальної активності відображено в працях В. Вергасова, Т. Шамової, Г. Щукіної. Вивченню різних аспектів процесу активізації пізнавальної діяльності студентів присвячені праці багатьох відомих педагогів і психологів: А. Алексюка, С. Архангельського, В. Вергасова, В. Володька, С. Зінов'єва, В. Ляудис, Р. Нізамова, В. Семиченко та інших.

Разом з тим, незважаючи на великий обсяг робіт з проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів та студентів, слід відмітити, що існують питання, які потребують подальших теоретичних і практичних розробок. Це стосується і такого важливого питання, як активізація пізнавальної діяльності майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки.

Актуальність проблеми зумовлюється відсутністю спеціальних педагогічних праць з питань теорії й практики застосування інформаційних засобів для активізації пізнавальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей. Все вищесказане обумовили вибір теми дослідження «Активізація пізнавальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей в процесі професійної підготовки».

Мета дослідження полягає в розробці методики формування активізації пізнавальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей

аудіовізуальними засобами навчання, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці її ефективності.

Об'єкт дослідження: пізнавальна діяльність студентів закладу вищої освіти.

Предмет дослідження: активізація пізнавальної діяльності студентів шляхом використання аудіовізуальних засобів навчання.

Завдання роботи:

1. Проаналізувати активізацію пізнавальної діяльності студентів як педагогічну проблему.
2. Розглянути напрями активізації пізнавальної діяльності студентів.
3. Визначити роль аудіовізуальних засобів навчання в активізації пізнавальної діяльності студентів.
4. Обґрунтувати компоненти, критерії та показники активізації пізнавальної діяльності студентів.
5. Провести експериментальне дослідження активізації пізнавальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація психолого-педагогічної літератури;
- емпіричні: анкетування, опитування, тестування, спостереження.

Методологічну й теоретичну основу дослідження склали: теорії, які визначають сутність пізнавальної активності та закономірності її розвитку в процесі навчання (Л. Виготський, І. Зязюн, Г. Костюк, С. Максименко, Н. Менчинська, С. Рубінштейн, І. Сеченов, О. Скрипченко та ін.); концептуальні ідеї щодо форм та методів організації самостійної пізнавальної діяльності (А. Алексюк, О. Барановська, В. Буряк, Л. Вяткін, А. Кошелєв, А. Ольнева, П. Підкасистий та ін.), активізації пізнавальної діяльності (Л. Арістова, М. Данилов, Б. Єсипов, Л. Занков, О. Коберник, В. Коган, І. Лернер, В. Лозова, П. Лузан, О. Любашенко, М. Махмутов, М. Скаткін, Н. Тализіна, Т. Шамова, Г. Щукіна та ін.).

Наукова новизна дослідження:

- уточнено сутність та структуру пізнавальної діяльності студентів;
- визначено компоненти, критерії і показники пізнавальної діяльності студентів;
- емпірично встановлено рівні розвитку пізнавальної діяльності студентів – майбутніх учителів історії.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці методики активізації пізнавальної діяльності студентів – майбутніх учителів історії.

Кваліфікаційна робота пройшла апробацію на науково-методичному семінарі кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності (протокол № 4 засідання кафедри ППОД від 24.11.2021 р.).

Матеріали дослідження можуть бути використані для вдосконалювання змісту навчання й методики викладання у закладах вищої освіти.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

1.1. Активізація пізнавальної діяльності студентів як педагогічна проблема

Питання активізації пізнавальної діяльності студентів належать до найбільш актуальних проблем сучасної педагогічної науки і практики. Реалізація принципу активності в навчанні має велике значення, оскільки навчання і розвиток носять діяльний характер, і від якості навчання залежить результат навчання, розвиток і виховання студентів.

Ключовою проблемою у вирішенні задачі підвищення ефективності і якості навчального процесу є активізація навчання студентів. Її особлива значущість полягає в тому, що навчання спрямоване не тільки на сприйняття навчального матеріалу, але й на формування позитивного ставлення студентів до самої пізнавальної діяльності. Перетворюючий характер діяльності завжди пов'язаний з активністю суб'єкта. Знання, отримані в готовому вигляді, як правило, викликають у студентів певні труднощі під час їх застосування або при вирішенні конкретних завдань, що зумовлено формальним вивченням теоретичних положень і невмінням їх застосовувати на практиці.

Інтерес до навчання, ініціативність у навчальній роботі, пізнавальна самостійність, напруження розумових сил при розв'язанні поставленої пізнавальної задачі позитивно впливають на активність студентів у навчанні, створюючи сприятливі умови для розвитку їх навчально-пізнавальної діяльності [3].

Вирішення проблеми підвищення ефективності навчального процесу вимагає наукового переосмислення перевірених практикою умов і засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів – вимога часу.

Проаналізуємо поняття «діяльність», «пізнавальна діяльність», «активізація пізнавальної діяльності».

С. Гончаренко визначає діяльність як спосіб буття людини у світі, її здатність привносити в дійсність зміни [16, 98].

С. Максименко стверджує, що діяльність людини – це свідомо активність, що позначається системою дій, спрямованих на досягнення мети [21, 122-126]. Такої ж думки дотримується й М. Варій, розуміючи під діяльністю внутрішню та зовнішню активність людини, спрямовану на особистісні зміни, трансформацію предметів та явищ, а також створення нових відповідно до потреб людини [6, 718].

О. Сергєєнкова та В. Синявський вважають, що діяльність є специфічно людською формою активного ставлення до дійсності [51].

Активізація навчання – процес і результат стимулювання активності студентів, що реалізується шляхом застосування інноваційних методів, форм та засобів навчання, які забезпечують активну й самостійну теоретичну і практичну навчально-пізнавальну діяльність студентів [16].

У педагогічному словнику поняття «Активізація процесу навчання» – це удосконалення методів і організаційних форм навчально-пізнавальної роботи студентів, яке забезпечує активну й самостійну, теоретичну і практичну діяльність студентів у всіх ланках навчального процесу [16].

«Пізнання» – це фундаментальна людська потреба і задоволення. Завдання освіти – перетворити навчання в задоволення, у процес, що збагачує особистість.

«Пізнавальна активність» – це своєрідний інтелектуально-емоційний відгук на процес навчання, вміння самостійно думати, орієнтуватися в новій ситуації, знаходити свій підхід до рішення задач, бажання не тільки оволодіти знаннями, але знати шляхи їх здобування, креативний та дещо критичний підхід до висновків інших і, як наслідок, повна незалежність у своїх думках [16].

Розглянемо поняття «активізація пізнавальної діяльності», яке, як і будь-

яке інше поняття в психолого-педагогічній літературі трактується по-різному. В українському педагогічному словнику активізація трактується як «удосконалення методів і організаційних форм навчально-пізнавальної роботи студентів, яке забезпечує активну й самостійну теоретичну і практичну діяльність студентів в усіх ланках навчального процесу» [16].

Радянський науковець Г. Щукіна зазначила: «активізація діяльності студентів не може розглядатися в сучасних умовах... лише як процес керування активністю студента. Це одночасно і процес активізації своєї діяльності – це процес, який спрямований на підсилення спільної навчальної пізнавальної діяльності викладача та студента» [83].

Пізнавальна діяльність є неодмінною і найважливішою складовою людської діяльності, яка обумовлює розвиток суспільства і самої людини. Вона є одним із видів специфічно людської діяльності. Маючи, як предмет дослідження найрізноманітніші сфери життя людини, вона сама є об'єктом дослідження для психології та інших наук.

Як зазначає Н. Ярослав: «пізнавальна діяльність може бути чуттєвою або раціональною (логічною). Чуттєву пізнавальну діяльність, яку забезпечує робота органів чуття, складають відчуття і сприймання. Раціональна (логічна) пізнавальна діяльність виходить за межі чуттєвих даних і здійснюється шляхом мислення та уяви. Це відкриває можливість переходу до якісно нового способу побудови образу світу: від відтворення чуттєво даного до створення нового, що поглиблює наші знання про довколишнє середовище. Результати чуттєвого та раціонального пізнання дійсності стають досвідом індивіда завдяки його пам'яті» [86].

А. Назаров представляє «макроструктуру пізнавальної діяльності у вигляді тріади, що створюється взаємодією трьох відносно самостійних етапів: набуття, інкорпорації та оперування» [41]. На етапі набуття відбувається «сприйняття інформації, абстрагування значень і попереднє розуміння сприйнятого матеріалу. На етапі інкорпорації придбаний досвід осмислюється і вбудовується у внутрішній світ індивіда, приймаючи різноманітні суб'єктивні

форми репрезентації. На етапі оперування здійснюється побудова дії або діяльності індивіда з частковим або повним об'єктивуванням особистого досвіду, тобто зворотнім перетворенням суб'єктивних (внутрішніх) форм репрезентації в зовнішні (об'єктивні) форми» [41].

Отже, А. Назаров доходить висновку, що пізнавальна діяльність індивіда – це «рекурентний процес взаємодії трьох відносно самостійних етапів: придбання, інкорпорації і операції знаннями. Вона може протікати в своїй повній і досконалій формі, коли відбуваються послідовно-паралельні переходи від одного етапу до іншого; це характерно для творчої діяльності, що продукує нове знання. Можливі і її усічені форми, наприклад, у вигляді механічного запам'ятовування сприйнятого матеріалу або його сенсорного відбитку» [41].

В. Сластьонін надає наступне визначення: «Пізнавальна діяльність – це єдність чуттєвого сприйняття, теоретичного мислення і практичної діяльності. Вона здійснюється на кожному життєвому кроці, у всіх видах діяльності і соціальних взаємостосунків, тих хто навчається (продуктивна і суспільно корисна праця, ціннісно-орієнтаційна і художньо-естетична діяльність, спілкування), а також шляхом виконання різних наочно-практичних дій у навчальному процесі (експериментування, конструювання, розв'язання дослідницьких задач і т.п.). Але тільки в процесі навчання пізнання набуває чіткого оформлення в особливій, властивій тільки людині навчально-пізнавальній діяльності, або навчанні» [62].

Л. Виготський у свою чергу зазначав, що «пізнавальна діяльність – це свідомо діяльність, спрямована на пізнання навколишньої дійсності за допомогою таких психічних процесів, як сприйняття, мислення, пам'ять, увага, мова» [13].

Т. Тернавська розглядає пізнавальну діяльність особистості як «процес виявлення активності, спрямованої на об'єкт пізнання» [70].

У своїй дисертації О. Венгер розуміє пізнавальну діяльність як «свідоме виявлення активності індивіда, спрямоване на пізнання навколишньої дійсності, що здійснюється упродовж усього життя, у всіх видах діяльності і

соціальних взаємостосунків, містить у своїй структурі мотиваційно-вольовий, процесуально-операційний і результативний компоненти та здійснюється за допомогою пізнавальних актів розуміння та рефлексії» [8, 16].

В працях В. Лозової активізація трактується як використання певних способів організації діяльності, які забезпечують формування активної особистості [37].

Дослідниця Т. Шамова активізацію пізнавальної діяльності більше розуміє як «...мобілізацію викладачем (за допомогою спеціальних засобів) інтелектуальних, морально-вольових та фізичних зусиль студентів на досягнення конкретної мети навчання і виховання. Інакше кажучи, активізація студентів є процес і результат стимулювання активності студентів» [80].

Професор Я. Ягупов визначає методи активізації навчально-пізнавальної діяльності як «сукупність прийомів і способів психолого-педагогічного впливу на студентів, які порівняно з традиційними методами навчання, у першу чергу, спрямовані на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію навчально-пізнавальної діяльності, формування незвичних навичок та вмій нестандартного розв'язання певних професійних проблем і вдосконалення навичок професійного спілкування» [84].

Деякі автори, наприклад, Ю. Бабанський, цю групу методів визначають як «активні методи навчання чи методи активного навчання» [3].

Чітке визначення пізнавальної діяльності дає Г. Щукіна, розглядаючи її як особистісне утворення, що виражає інтелектуальний відгук на процес пізнання, живу участь, розумово-емоційну чутливість у пізнавальному процесі. Вона розглядає активізацію навчально-пізнавальної діяльності як «процес, спрямований на посилену, спільну навчально-пізнавальну діяльність учителя і студентів, на спонукання до її енергійного, цілеспрямованого здійснення, на подолання інерції, пасивних і стереотипних форм викладання й навчання [83].

П. Сорокун зазначає: «Пізнавальна діяльність здійснюється за допомогою гностичних дій, які діляться на два класи: зовнішні і внутрішні. Зовнішні гностичні дії спрямовані на пізнання предметів і явищ, які безпосередньо діють

на органи чуття. Ці дії здійснюються в процесі взаємодії органів почуттів із зовнішніми об'єктами. Зовнішні гностичні дії, що здійснюються органами почуттів, можуть бути пошуковими, установочними, фіксуєчими і таким, що простежуються. Продуктом цих дій є сенсорні пізнавальні процеси – відчуття і сприйняття, які відображають стан зовнішнього і внутрішнього середовища і окремі об'єкти» [65].

Багато вчених активізацію пізнавальної діяльності студентів розглядають як застосування викладачем спеціальних методичних засобів з метою стимулювання, приведення в діяльнісний стан інтелектуальних, моральних та фізичних сил студентів для досягнення конкретної мети.

Т. Шамова стверджує, що активізація навчання це передусім організація дій студентів, спрямована на усвідомлення і вирішення конкретних навчальних проблем [80].

Поняття пізнавальної активності є багатоаспектним й багатогранним, чому свідчить аналіз робіт В. Дружиніна, О. Коротаєвої, Н. Кухарева, А. Матюшкина, І. Харламова. Визнаючи, що активність у широкому змісті є біологічно обумовленою властивістю людини, особлива увага надається її спрямованості на певний вид діяльності й способах задоволення. Відносно пізнавальної діяльності це означає формування у студентів мотивації навчання й навчання їх навичкам здобуття й використання інформації, тобто навичкам розумової діяльності, які визначають можливість здійснення продуктивної навчально-пізнавальної діяльності [32; 39; 78].

Під активізацією пізнавальної діяльності науковці розуміють підвищення рівня усвідомленого пізнання об'єктивно-реальних закономірностей у процесі навчання.

Як зазначає В. Сенько, «результативність діяльності, викликаючи позитивні емоції й гностичні почуття, тим самим сприяє збереженню й зміцненню пізнавальних інтересів, стимулюючи подальшу пізнавальну діяльність. Необхідною умовою реалізації пізнавальної активності є саморегуляція, що виражається в умінні регулювати свою поведінку залежно

від характеру й умов діяльності, зокрема, проявляти вольові зусилля для досягнення поставленої мети. Сформованість навчальної діяльності, що припускає наявність здатності до саморегуляції поведінки, рефлексії, стійкій мотивації навчання, дозволяє студентові реалізувати свою пізнавальну активність адекватними способами» [59].

З нових позицій пізнавальну активність варто розвивати як стійку рису особистості студента, що забезпечує систематичну, активну діяльність при оволодінні знаннями. Здобуваючи стійкість, пізнавальна активність стає рушійною силою розвитку студента, визначаючи активність у навчанні, ініціативу в постановці цілей, змінює професійну спрямованість і результати практичних умінь і навичок, будучи показником загальної компетентності особистості студента. Це важлива умова, без якої дарма намагатися інтенсифікувати навчальний процес.

Пізнавальний інтерес у найзагальнішому визначенні можна назвати вибірковою спрямованістю людини на пізнання предметів, явищ, подій оточуючого світу, яка активізує психічні процеси діяльності людини, її пізнавальні можливості. Пізнавальний інтерес виступає у навчальному процесі у різноманітних проявах.

Пізнавальний інтерес – явище багатогранне, тому на процеси навчання і виховання він може впливати по-різному. У педагогічній практиці підвищення пізнавального інтересу розглядають часто як зовнішній стимул, як засіб активізації пізнавальної діяльності, ефективний інструмент, який дає можливість зробити процес навчання привабливим, виділити в навчанні саме ті аспекти, які можуть привернути до себе увагу, змусять активізувати мислення [1].

Проблема активізації пізнавальної діяльності була актуальною на всіх етапах навчання. Найбільшою педагогічною помилкою викладачів Ян Амос Коменський вважав їх прагнення навчити «дивитись чужими очима, мислити чужим розумом і пропонувати знання у готовому вигляді» [30].

Завдання активізації пізнавальної діяльності безпосередньо пов'язані з

реалізацією дидактичного принципу активності в навчанні.

Активність – один із головних і необхідних проявів життя, внутрішня спонукальна сила, спрямована на задоволення потреб.

Активність людини та форми її виявлення розвинулися історично й мають соціально спрямований характер. Щодо питання про джерела активності особистості в психології існували різні точки зору [11].

Термін «активність» походить від латинського «*aktivus*» і означає діяльний, енергійний, ініціативний. Психолого-педагогічний аналіз літератури показує, що активність здебільшого визначається через діяльність [31].

Г. Костюк, відомий український психолог, у «Педагогічній енциклопедії» [33] трактує активність як «...здатність змінювати навколишню дійсність у відповідності до особистих потреб, поглядів, мети. Як риса особистості, активність виявляє себе в енергійній, ініціативній діяльності, у праці, у навчанні, в громадському житті, різних видах творчості, у спорті, іграх тощо».

С. Рубінштейн вказував на необхідність розрізняти, а не ототожнювати поняття «активність» і «діяльність» [54]. Діалектичний підхід до визначення поняття «активність» можна знайти в роботах В. Сухомлинського. Вважаючи, що активність характеризує, перш за все, сутність діяльності, оскільки лише в діяльності виявляється активність особи, він не раз вживає поняття «активності» як характеристику діяльності і разом з тим говорить про активність людини як про її рису [68].

М. Ігнатенко поняття «навчально-пізнавальної активності студента» трактує як «рису особистості, яка виявляється в її готовності, в прагненні до навчально-пізнавальної діяльності, в тому числі і самостійної, а також у якості здійснення діяльності, у виборі раціональних шляхів до досягнення поставленої мети» [26]; а поняття «активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів – як процес, мобілізації інтелектуальних, морально-вольових та фізичних сил студентів на досягнення конкретної мети навчання, розвитку та виховання, на посилену спільну навчально-пізнавальну діяльність викладача та студента, на спонукання до її енергійно цілеспрямованого

здійснення, на подолання інерції, пасивності та стереотипних форм викладання і навчання» [26].

Існують такі показники пізнавальної активності: ініціативність, енергійність, інтенсивність діяльності, інтерес, старанність, допитливість, самостійність, саморегуляція, рефлексія діяльності, воля особистості, напористість у діяльності, цілеспрямованість, творчість.

Ряд дослідників розглядають пізнавальну діяльність як властивість, якість особистості. М. Скаткін визначав активність і самостійність як якості особистості, що їх не можна змішувати і проілюстрував це прикладами [61].

А. Іоголевич, називаючи її властивістю особистості, пише: «...пізнавальна активність – це властивість особистості, яка виявляється в інтенсивному вивченні людиною предметів і явищ дійсності з метою ефективною суспільною реалізацією набутих знань. Це складне психічне утворення є результатом переростання інтелектуального, емоційного вольового стану особистості в нову якість, яка визначається ростом потреб у знаннях і посиленням позитивної мотивації учіння» [24]. Отож, одні автори розглядають пізнавальну активність як діяльність, інші – як рису особистості.

Пізнавальна активність виникає і формується в процесі навчальної діяльності, а з іншого боку, пізнавальна активність підносить діяльність на новий рівень. Така навчальна діяльність супроводжується намаганням особистості власними силами розв'язати поставлене завдання, внаслідок чого виникають самостійна постановка нових цілей, додаткова пошукова активність суб'єкта, прояв власної ініціативи, емоційні переживання, піднесення. Саме така ланка є ключовою у виникненні стану пізнавальної активності [38].

Пізнавальна активність є способом навчання, розвитку й актуалізації особистості в майбутній професійній діяльності фахівця. І. Лернер виділяє наступні дидактичні шляхи й умови розвитку пізнавальної активності, що сприяють саморозвитку студентів у навчальній діяльності: використання активних методів і нестандартних форм навчання для підвищення мотиваційного й пізнавального рівня студентів; систематичний контроль за

самостійною роботою студентів, навчання навичкам наукової організації навчальної праці з метою напрацювання систематичності та регулярності занять; широке залучення студентів до розвитку пізнавальних навичок формують не тільки навички самостійної праці, підвищують систематичність занять, але підвищують і коректують мотиваційну спрямованість, інтерес до наукової діяльності [35].

Аналізуючи проблему активізації пізнавальної діяльності на основі педагогічної літератури та наукових джерел, бачимо, що вона розглянута видатними вченими з позицій різних концепцій. Виділимо основні напрями досліджень з активізації пізнавальної активності студентів:

- пошукам шляхів покращення навчального процесу та підвищення пізнавальної активності студентів присвятили свої дослідження відомі вчені-педагоги: В. Лозова, Г. Щукіна, Т. Шамова, І. Зязюн, А. Лузан, О. Пехота, А. Кіктенко, О. Любарська, В. Мороз, В. Безпалько, Ю. Татур;

- дослідженням педагогічної системи та педагогічного процесу закладу вищої освіти присвячені праці науковців (Я. Каменський, В. Сухомлинський, С. Гончаренко, Ю. Бабанський, М. Поташник, О. Коваленко, В. Мороз, І. Прокопенко, В. Євдокімов, В. Бондар та ін.);

- технологічні основи управління навчальною діяльністю студентів закладів вищої освіти розглядалися в працях видатних учених П. Атаманчука, О. Пехоти, І. Оленюка. В. Безпалько, В. Мороз, Т. Тернавська розглядають навчальну діяльність студентів як процес, яким можна управляти;

- проблеми управління в навчанні, як і будь-якій галузі людської діяльності, що тісно пов'язана з проблемою об'єктивізації контролю, розглядав В. Мороз;

- вивченням ефективності використання різних засобів управління навчальною діяльністю займалися Ю. Бабанський, М. Поташник та ін.;

- залучення студентів до дослідницької та пізнавальної діяльності, а також керування нею описано в працях П. Атаманчука, С. Гончаренка та багатьох інших вчених-педагогів.

Отже, пізнання і навчання – це єдиний процес, тому формування особистості визначається як навчально-пізнавальна діяльність. Таким чином, навчально-пізнавальна діяльність – свідомий процес отримання людиною нових знань, способів діяльності та творчих здібностей, в результаті якого здійснюється процес трансформації знань та «спеціалізації особистості».

До питання пізнавальної діяльності підходили з різних позицій. Значна кількість психолого-педагогічних досліджень присвячена проблемі формування пізнавального інтересу та пізнавальної активності, які є невід’ємними складовими компонентами пізнавальної діяльності.

Відомий педагог К. Ушинський у своїх працях розглядає процес пізнання як відображення у свідомості людини об’єктивно існуючого світу та ділить його на так звані стадії: почуттєву, розумову, розсудливу [74].

В основі пізнавального процесу лежить діалектична формула пізнання – активність як ставлення й взаємодія людини з навколишнім світом, який пізнається. Використання методів активізації сприяє впровадженню в дидактичний процес інноваційних технологій і засобів навчання та особистісну спрямованість кожного навчального закладу.

Таким чином, доходимо висновку, що навчальний процес – це складна педагогічна система, кожний компонент якої спрямований на формування високопрофесійної особистості та розвиток її творчих здібностей. Активізація навчально-пізнавальної діяльності – це така організація пізнавального процесу, за якою навчальний матеріал стає предметом активних дій суб’єкта навчання.

Активні методи навчання це, перш за все, – методи, які спонукають студентів до активної розумової та практичної діяльності в процесі вивчення навчального матеріалу.

Активне навчання передбачає використання такої системи методів, яка направлена на подання викладачем готових знань, їх засвоєння та відтворення, а також на самостійну роботу в процесі активної пізнавальної діяльності студента.

Узагальнюючи відомі авторські підходи до означеної проблеми, ми

можемо дійти висновку, що головною метою активізації є покращення якості навчально-виховного процесу за рахунок активності студентів професійно-технічних навчальних закладів та їх самостійності, якою викладач може керувати завдяки новітнім технологіям та аудіовізуальним засобам навчання.

1.2. Напрями активізації пізнавальної діяльності студентів

Процес підвищення активізації пізнавальної діяльності вимагають від нас, викладачів, різних шляхів, методів, засобів та форм навчання, які спонукують студентів до активності. Вони, в свою чергу, виконують такі функції: навчальну, освітню, пізнавальну, організаційну, розвивальну, виховну (дидактика).

Студентський вік, який є перехідним від юності до зрілості, належить до психології зрілих віків, яка відносно нещодавно стала предметом психологічної науки. Юнацький вік вивчали в контексті завершення процесів психічного розвитку та описували як надзвичайно відповідальний і критичний вік.

Студентство характеризують як своєрідну мобільну групу, яка має за мету своєї діяльності засвоєння за спеціально організованою програмою соціально-професійних ролей, підготовка до виконання важливих соціальних функцій: професійних, культурологічних, громадсько-політичних, сімейних тощо.

Навчання у закладі вищої освіти позначається значною зміною та ускладненням структури та змісту навчального матеріалу, збільшенням його обсягу, що підвищує рівень вимог до студентів. Від них очікують гнучкості, універсальності, продуктивності пізнавальної діяльності, чіткості, самостійності у вирішенні когнітивних завдань.

Спрямованість на майбутнє, постановка завдань професійного та особистісного самовизначення позначається на всьому процесі психічного розвитку, включаючи і розвиток пізнавальних процесів [57].

«В юності різко активізується ціннісно-орієнтаційна діяльність. Чи йде мова про пізнання власних якостей, чи засвоєння нових знань, чи про відношення зі старшими та однолітками, юнак особливо занепокоєний їхньою оцінкою і намагається будувати свою поведінку на основі свідомо обраних або засвоєних критеріїв і норм» [15].

У студентському віці стає сильнішою потреба в самостійному здобутті знань, широкого, стійкого та дієвого характеру набувають пізнавальні інтереси, зростає свідоме ставлення до праці і навчання [8, 30].

Пізнавальна діяльність студентів є унікальною з тієї причини, що саме в студентському віці досягають максимуму в своєму розвитку не тільки фізичні, але і психологічні властивості і вищі психічні функції: сприйняття, увага, пам'ять, мислення, мова, емоції і відчуття. Цей факт дозволяє дійти висновку про те, що даний період життя максимально сприятливий для навчання і професійної підготовки. В цей період відбувається активне формування індивідуального стилю діяльності. Переважаюче значення в пізнавальній діяльності починає набувати абстрактне мислення, формується узагальнена картина світу, встановлюються глибинні взаємозв'язки між різними областями реальності, що вивчається.

В даному віці відбуваються «якісні зміни в пізнавальних можливостях: мова вже йде не тільки про те, скільки і які завдання вирішує молода людина, а яким чином вона це робить (нестандартний підхід до вже відомих проблем; вміння включати часткові проблеми в більш загальні, родові; вміння ставити конструктивні загальні питання навіть на основі завдань, сформульованих не найкращим чином, і т.п.) [15].

Активізацію діяльності студентів необхідно здійснювати на початковому етапі навчання за допомогою сучасних педагогічних технологій і активних методів навчання.

Проблема розвитку пізнавальної активності постійно була у центрі уваги науковців, оскільки її успішне розв'язання дає можливість суттєво підвищити ефективність, результативність і якість навчально-виховного процесу.

Незважаючи на те, що педагогічна наука має великий досвід щодо активізації навчально-пізнавальної діяльності та розвитку пізнавальної активності студентів, дана проблема залишається актуальною через те, що існують різні протиріччя у вирішенні даного питання, які потребують дослідження.

Л. Савчук відмічає, що «самостійна пізнавальна діяльність – це складне утворення, яке залежить від рівня підготовки студентів та проявляється у таких аспектах: психічному (здатність до діяльності); інтелектуальному (здатність до розв'язування пізнавальних задач); моральному (мотивоване ставлення до предмета пізнання), основними компонентами якої є мотиваційний, змістовий, процесуальний, результативний» [58].

Аналіз досліджень і публікацій, що стосуються активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів дає можливість говорити про недостатню психологічну обґрунтованість теорії і практики цієї діяльності. Багато науковців займаються дослідженнями даного питання, а саме психологічні та дидактичні її аспекти висвітлені у працях Л. Арістової, Л. Виготського, П. Гальперіна, В. Давидова, О. Леонтєва, С. Рубінштейна, Н. Талізінної та інших. Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності – сукупність прийомів і способів психолого-педагогічного впливу на студентів, що першою чергою спрямовані на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію пізнавальної діяльності, формування творчих навичок та вмінь нестандартного розв'язання певних професійних проблем і вдосконалення навичок професійного спілкування.

Окремі вчені, наприклад Ю. Бабанський, М. Поташник, цю групу методів визначають як активні методи навчання чи методи активного навчання [3].

Л. Арістова вважає, що активність слід розуміти як виявлення перетворювального, творчого ставлення індивіда до об'єктів пізнання і передбачає наявність таких компонентів активності як вибір підходу до об'єктів пізнання, постановку після вибору об'єкта мети, завдання, яке необхідно виконати, перетворення об'єкта в наступній діяльності [2].

Г. Щукіна в своєму визначенні пізнавальну активність розглядає як

«творення особистості, яка виявляє інтелектуальний відгук на процес пізнання, живу участь, розумово-емоційну чуйність в пізнавальному процесі» [83].

Підвищенню активізації пізнавальної діяльності студентів сприяють методи активізації навчально-пізнавальної діяльності, які забезпечують тісний зв'язок теорії з практикою. Вони спрямовані на розвиток у студентів творчого, логічного та критичного самостійного мислення і здатності кваліфіковано розв'язувати професійні завдання, формування нестандартного стилю мислення, створення атмосфери співробітництва, розвиток навичок спілкування, презентації власних думок, ідей та отриманих результатів.

Перспективним напрямом є створення моделі формування навчально-пізнавальної діяльності студентів та єдиного методологічного підходу до підготовки і розвитку особистісно-орієнтованих технологій в освіті.

Активність кожного студента на всіх рівнях залежить від активізації навчального процесу в цілому, а навчальний процес – від особистості викладача, його вміння відповідним чином організувати навчальну діяльність.

Управління активністю студентів зазвичай називають активізацією. Активізацію можна визначити як постійний, безперервний процес стимулювання студентів до енергійного, цілеспрямованого вчення, подолання пасивної і стереотипної діяльності, спаду і застою у розумовій діяльності.

Головна мета активізації – формування активності студентів, підвищення якості навчального процесу, який спрямований на засвоєння емоційно-ціннісного досвіду, забезпечення адаптації особистості до соціального оточення, а також сприяння самореалізації та розкриттю професійного потенціалу особистості [25, 321-322].

Активність під час навчання виражається через запитання, прагнення мислити, пізнавальну самостійність в процесах сприйняття, відтворення, розуміння, творчого застосування. Ознаками сформованості активності особистості виступають: ініціативність, характеристика діяльності, енергійність, інтенсивність, ставлення до діяльності, добросовісність, інтерес,

самостійність, усвідомлення дій, воля, наполегливість в досягненні мети та творчість. Тому можна виділити певні рівні активності учня в навчальній діяльності:

1. Низький – викладач повідомляє знання, ставить запитання, дає відповіді, показує як розв'язується завдання, а студент слухає, записує, пригадує повідомлене.

2. Середній – завдання розв'язуються спільними зусиллями викладача та студентів; студенти залучаються у частковий пошук.

3. Високий – самі студенти здійснюють активний пошук відповіді, знаходять власні способи розв'язання [52].

Прояв активності в процесі навчання пов'язаний з новими пізнаннями світу. Тому в багатьох педагогічних джерелах відмічається важливість саме пізнавальної активності, яка виникає завдяки продуктивній активності. Отже, пізнавальна активність учнів є показником якості їх навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої до ефективного оволодіння знаннями та способами діяльності [50].

Враховуючи ці ознаки, науковцями виділялись різні рівні пізнавальної активності учнів:

1. Репродуктивно-повторювальна активність.
2. Пошуково-виконавча активність.
3. Творча активність.

Основна мета роботи викладача з активізації пізнавальної діяльності студентів полягає в розвитку їх творчих здібностей. З психології відомо, що здібності людини розвиваються в процесі діяльності. Засобом розвитку пізнавальних здібностей учнів є вміле застосування таких методів і прийомів, які забезпечують високу активність учнів у навчальному пізнанні. Методи і прийоми активізації, що їх застосовує викладач, повинні враховувати рівень пізнавальних здібностей учнів, бо непосильні завдання можуть підірвати віру учнів у свої сили і не дадуть позитивного ефекту. Тому система роботи викладача з активізації пізнавальної діяльності учнів повинна будуватись з

врахуванням поступового і цілеспрямованого розвитку творчих пізнавальних здібностей учнів, розвитку їх мислення.

Умовою успіху в розвитку мислення є висока пізнавальна активність студентів. Ефективне засвоєння знань передбачає таку організацію їх пізнавальної діяльності, за якої навчальний матеріал стає предметом активних розумових і практичних дій кожного студента. Пошуки методів навчання, що підсилювали б активізацію процесу навчання, призводять до підвищення актуальності розвивальних і проблемних методів, самостійної роботи, творчих завдань, використовуючи сучасні засоби навчання. При цьому психологічно обґрунтованою видається така організація уроку, за якої навчаються не з примусу, а за бажанням і внутрішніми потребами. Пасивність неминуче призводить до втрати інтересу до предмета і до навчання загалом. Як же знайти засіб, що залучає студента до навчальної праці, що дозволяє йому відчувати радість пізнання? [53, 8].

Система освіти, на думку багатьох дослідників, не може бути незалежною від суспільного й політичного устрою держави, вона за всіх часів відгукувалася на соціальне замовлення. Саме в силу цього політика держави останнім часом спрямована на те, щоб впровадити нові інформаційні технології (НІТ) в навчання, а саме аудіовізуальні засоби навчання, які можна застосовувати з допомогою сучасних технічних засобів навчання (ТЗН). Саме вони беруть на себе левову частину рутинної роботи викладача, вивільняючи йому час для творчої діяльності.

Одним із компонентів підвищення мотивації, і як наслідок активізації пізнавальної діяльності студентів є використання Інтернету. Інтернет природно вписується в життя студентів і є одним з найефективніших засобів, що допомагають значно урізноманітнити процес навчання. Передовий педагогічний досвід засвідчує, що кожне заняття з використанням Інтернет-ресурсів викликає емоційний підйом; навіть студенти, що відстають від інших, з радістю спілкуються з комп'ютером, а, наприклад поганий результат тестування чи спілкування on-line, внаслідок прогалин у знаннях, спонукає

звернутися по допомогу до викладача або самостійно здобути ці знання [48].

Використання Всесвітньої мережі має цілий ряд переваг:

- варіативність застосування на різних етапах навчання;
- можливість застосування на будь-якому етапі роботи на практичному занятті;
- навчальний матеріал краще сприймається і легше запам'ятовується;
- економне використання навчального часу;
- індивідуалізація навчання, визначення глибини і послідовності засвоєння, темпу роботи;
- скорочення видів роботи, що викликають утомлюваність студентів;
- використання різних аудіовізуальних засобів навчання (графіки, звуку) для збагачення і мотивації навчання, наочного та динамічного подання матеріалу;
- розгалуження послідовності навчання на основі аналізу помилок;
- створення комфортного середовища для сучасного навчання;
- активізація навчальної діяльності студента;
- інтенсифікація навчання та підвищення рівня мотивації;
- формування самооцінки студента та створення умов для його самостійної роботи.

Як показує практика, із всіх існуючих засобів навчання комп'ютери щонайкраще «уписуються» у структуру навчального процесу, найбільш повно відповідають дидактичним вимогам і максимально наближають процес навчання до реальних умов. Комп'ютери можуть сприймати нову інформацію, певним чином обробляти її й приймати рішення, можуть запам'ятовувати необхідні дані, відтворювати зображення, що рухаються, контролювати роботу таких технічних засобів навчання, як синтезатори мови, відеомагнітофони, магнітофони. Комп'ютери істотно розширюють можливості викладачів по індивідуалізації навчання й активізації пізнавальної діяльності студентів у навчанні, дозволяють максимально адаптувати процес навчання до індивідуальних особливостей студентів. Кожний студент одержує можливість

працювати у своєму ритмі, тобто вибираючи для себе оптимальний обсяг і швидкість засвоєння матеріалу.[14]

Обговорюючи переваги використання новітніх інформаційних технологій у навчанні, Л. Скалій порівнює традиційне навчання з навчанням, де застосовувалися аудіовізуальні засоби навчання студентів. Результати цього порівняння свідчать про значні переваги використання інформаційних засобів у навчанні [60].

Таблиця 1.1

Порівняння традиційного навчання з комп'ютерним

Традиційне навчання	Комп'ютерне навчання
1. Лінійний текст (лише текст, без інших додаткових джерел).	1. Мультимедійний текст (відео-, аудіо-можливості, зв'язок з великою кількістю різноманітних джерел).
2. Можлива відсутність мотивації й зацікавленості в навчанні.	2. Висока мотивація і зацікавленість у навчанні.
3. Обмежена кількість інформації, обмежений вибір, часто застарілі дані	3. Необмежена кількість свіжої автентичної інформації, широкий вибір.
4. Контроль викладача.	4. Самоконтроль і координація навчального процесу викладачем.

Ю. Верисокін вважає, що навчальний відеофільм характеризується декількома особливостями: інформаційна насиченість, сильний емоційний вплив на аудиторію, темп пред'явлення інформації з екрана, управління процесом сприйняття, цілісності і довершеності [9].

За словами Г. Коджаспировой перед використанням будь-якого відеоматеріалу (кіно- чи відеофільму) викладачу необхідно дуже ретельно вивчити: якою мірою його влаштовує обсяг, якість і характер його подання; які акценти роблять автори фільму, чи збігаються вони з тим, що хотів би донести

щодо цього матеріалу сам викладач; наскільки вдалий і доцільний дикторський текст; які дидактичні можливості фільму, у порівнянні з іншими наявними засобами наочності; якою мірою він відповідає віковим особливостям студентів, і рівню їх підготовленості [27].

Необхідно продумати час фільму, у структурі заняття. При відборі матеріалу фільму доцільно відзначити, що можна використати в наступних заняттях. Добираючи фільм, слід звернути не лише на його освітню, а й на виховну цінність.

Дидактичні можливість застосування аудіовізуальних засобів різноманітні. Фрагмент відеозаписів легко узгоджується з іншими засобами навчання, які групуються навколо неї. Він порівняно просто коментується викладачем або студентами і можна використовувати у частині заняття.

З допомогою навчальних аудіовізуальних засобів викладач може створити проблемну ситуацію, повідомити студентам умови пізнавального завдання.

Отже, робота аудіовізуальних засобів – це ефективна форма навчальної діяльності, яка не лише активізує увагу студентів, а й сприяє вдосконаленню їх навичок, допомагає більш повному й точному розумінню навчального матеріалу [12].

На даний час використовуються різні напрями активізації пізнавальної діяльності, що включають різноманітність форм, методів, засобів навчання, виправданий і свідомий вибір яких за умов умілого та педагогічно правильного поєднання суттєво впливає на ефективність навчальної діяльності, стимулює активність і самостійність студентів.

Таким чином, рівень навчальної активності визначається не тільки результативністю навчання, а й характером діяльності студентів на заняттях і під час самостійної підготовки, їхнім відношенням до діяльності. Основними факторами активізації є:

- пізнавальні здібності студентів ;
- міжособистісні взаємини у групі;

- педагогічна діяльність викладача;
- засоби навчання.

У навчально-виховному процесі значне місце посідає роль педагога. Активізація пізнавальної діяльності студентів залежить від того, як педагог побудує своє заняття, як подасть новий матеріал, які засоби наочності використає і як вдало, яким буде емоційний настрій на занятті.

Основні напрями діяльності педагога:

- подача інформації;
- активізація пізнавальної діяльності студентів;
- використання засобів наочності;
- створення емоційного настрою та регуляція поведінки студентів.

Отже, основні напрями активізації пізнавальної, пошуково-дослідницької та практичної діяльності є:

- впровадження нових педагогічних технологій;
- ефективне використання сучасних дидактичних засобів;
- цілеспрямоване формування активності студентів у навчанні.

Виходячи із вище переліченого, можна зробити висновок, що застосування аудіовізуальних засобів навчання для активізації пізнавальної діяльності студентів найбільш повною мірою охоплює всі вище зазначені напрями активізації діяльності студента.

1.3. Роль аудіовізуальних засобів навчання в активізації пізнавальної діяльності студентів

Активізація пізнавальної діяльності студентів – одна з основних проблем сучасної педагогічної науки. Її актуальність обумовлена пошуком і необхідністю розробки оптимальних методичних прийомів і засобів навчання.

Педагогічні основи процесу пізнання в сучасних закладах освіти

досліджували українські й російські вчені: А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Давидов, В. Лозова, П. Підкасистий, М. Пістрак; вивченням структури процесу навчання займалися: Т. Ільїна, І. Ільясов, І. Лернер, В. Фоменко, В. Ягупов; процес управління навчально-пізнавальною діяльністю молоді відображено в наукових працях: Є. Белкіна, Л. Клименко, Н. Тализіної, Ю. Щербаня; умови ефективної організації навчально-пізнавальної діяльності студентської молоді розглядали: П. Автономов, В. Буряк, Л. Петренко, М. Скаткін, А. Сорокін; форми та методи активізації навчально-пізнавальної діяльності знайшли відображення в працях М. Єнікеєва, В. Лозової, В. Онищука, Л. Степашко, І. Харламова, Т. Щукіної та ін.

У навчальному процесі закладу вищої освіти особливе місце займають такі організаційні форми, які забезпечують активність студентів на заняттях, підвищують знання і індивідуальну відповідальність за результати праці. Ці завдання можна успішно вирішувати через технологію застосування активних форм навчання.

У процесі оволодіння студентами знаннями, уміннями та навичками чинне місце займає їх пізнавальна активність, уміння викладача активно керувати ними. З боку викладача навчальний процес може бути керованим пасивно і активно.

У процесі навчання студент також може проявити пасивну і активну пізнавальну діяльність.

Для пізнавальної діяльності притаманні єдність чутливого сприйняття, теоретичного мислення та практичної діяльності. Вона відбувається на кожному життєвому кроці і соціальних стосунках студентів (продуктивна і суспільно-корисна праця, ціннісно зорієнтована художньо-естетична діяльність, спілкування), а також шляхом виконання різних предметно-практичних дій у навчальному процесі (експеримент, конструювання, вирішення дослідницьких завдань тощо).

У педагогічній практиці використовуються різні шляхи активізації пізнавальної діяльності: різноманітність форм, методів, засобів навчання,

виправданий і свідомий вибір яких, за умов умілого та педагогічно виправданого поєднання, суттєво впливає ефективність навчальної діяльності, стимулює активність і самостійність студентів.

Одна з головних завдань навчання полягає у формуванні та вдосконаленні вмінь і навичок, зокрема вміння застосовувати нові знання.

Можна стверджувати, що сучасні технології навчання мають на увазі, перш за все підвищення активності студентів: істина здобута шляхом власної напруги зусиль, має величезну пізнавальну цінність.

Активізація пізнавальної діяльності студентів не можливо уявити без активізації їх уваги. Відсутність або нестача уваги стримує активність, не дозволяє студентові приймати повноцінну участь у колективній роботі під час занять, негативно впливає на сприйняття та розуміння навчального матеріалу, його запам'ятовування, не дозволяє уникнути помилок при виконанні завдань [83].

Активізувати колективну та індивідуальну увагу студентів можливо такими прийомами, як метод евристичної бесіди, різного роду дидактичної опори (наочно-образні, або логічні схеми, плани-конспекти, тощо), виконання самостійних завдань, які передбачають активізацію уваги студентів (наприклад, самостійно закінчити деяке тотожне перетворення, розв'язати рівняння, відтворити тільки що викладене й доведене твердження (або його фрагмент), виконати завдання, аналогічне розглянутому викладачем тощо), порівняння результату своїх дій відповідно до наданого зразка (контроль), прийоми самоконтролю на різних етапах занять із використанням відкидних дощок, рецензування робіт або відповідей студентів чи викладачів, самоперевірка та взаємоперевірка.

При виборі тих чи інших методів навчання перш за все слід прагнути продуктивного результату. При цьому, студент має не тільки зрозуміти, запам'ятати й відтворити отримані знання, але й уміти ними оперувати, застосовувати їх в практичній діяльності, розвивати тощо. Адже ступінь продуктивності навчання багато в чому залежить від рівня активності

навчально-пізнавальної діяльності студента [18].

Якщо необхідно не тільки зрозуміти і запам'ятати, але і практично оволодіти знаннями, то природно, що пізнавальна діяльність студентів не може зводиться тільки до слухання, сприйняття та фіксації навчального матеріалу. Знов отримані знання студент намагається тут же в думках застосувати, прикладаючи до власної практики і в такий спосіб формувати новий образ професійної діяльності. Чим активніше протікає цей розумовий і практичний навчально-пізнавальний процес, тим більш продуктивний його результат. У студентів починають формуватися стійкі нові переконання і, за звичай, значно поповнюється багаж професійних знань. Отже, активізація навчально-пізнавальної діяльності в навчальному процесі має дуже важливе значення.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що успіх навчання в решті решт визначається ставленням студентів до навчання, їх прагненням до пізнання, усвідомленням і самостійним оволодінням знаннями, вміннями та навичками, їх пізнавальною активністю.

В умовах гуманізації освіти існуюча теорія та технологія масового навчання мають бути спрямовані на формування сильної особистості, здатної жити і працювати у складних умовах нашого сьогодення, сміливо визначати власну стратегію поведінки, здійснювати етичний вибір, бути відповідальним за нього, бути спроможною до навчання упродовж усього життя, до саморозвитку та самореалізації.

Сучасні технічні засоби дозволяють переконливо і дохідливо в короткий відрізок часу розкрити зміст складних явищ, сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів.

Науково-технічний прогрес, безперервне збільшення обсягів інформації, яку потрібно передати і забезпечити формування відповідної системи знань, умінь і навичок її використання, актуалізувало необхідність удосконалення змістових і операційно-діяльнісних ознак та педагогічних можливостей традиційного підручника (ТП). Розв'язується ця проблема різними шляхами.

До одного з перспективних слід віднести створення і використання на додаток до ТП електронного підручника (ЕП). Це зумовлено розширеними інформаційними, техніко-комунікаційними можливостями його складових, запровадження програмових способів, методів організації навчання на основі сформованої ще Б. Скінером ідеї застосування апаратних (технічних) засобів для раціоналізації й інтенсифікації навчання [27]. Прогностично-перспективні і позитивні результати реалізації цієї ідеї особливо чітко визначилися нині – у час систематичного запровадження у процес навчання новітніх засобів навчання (НЗН), зокрема аудіовізуальних електронних засобів (АВЕЗ). Вони суттєво розширюють можливості ЕП у практичному розв'язанні багатьох проблем забезпечення повнішої практичної реалізації наочності навчання, його інтенсифікації та раціоналізації і підвищення ефективності навчання у цілому. Водночас, як показує аналіз практики сьогоденного стану використання АВЕЗ у інформаційній базі ЕП, поки що це здійснюється за рахунок розширення наочно-інформаційних можливостей АВЕЗ у подачі і поясненні розширених обсягів навчального матеріалу. Втім, недостатньо повно враховуються особливості впливу АВЕЗ на дидактичну, психологічну, санітарно-гігієнічну складові процесу навчання. А це, на нашу думку, є вирішальним чинником. Виконати поставлене завдання можна, якщо значну увагу буде приділено науково обґрунтованому визначенню передусім проблем, які виникають у процесі використання АВЕЗ у комплексі з інформаційною базою ЕП. Як це здійснити?

Об'єктивні потреби розвитку сучасного суспільства обумовили створення та застосування в системі освіти різних засобів навчання. Аудіовізуальні засоби навчання (АВЗН) (інакше кажучи - «слухозорові» від лат. *Audire* чути і *visualis* зоровий) - особлива група технічних засобів навчання, які отримали найбільш широке поширення в навчальному процесі, що включає екранні і звукові посібники, призначені для пред'явлення зорової та слухової інформації.

За класифікацією М. Ляховицького існує три типи аудіовізуальних засобів:

- візуальні (зорові) засоби (відеограми) – малюнки, таблиці, схеми, репродукції з творів живопису, транспаранти;
- аудитивні (слухові) засоби (фонограми) – звукозапис, радіопередачі;
- власне аудіовізуальні (зорово-слухові) засоби (відеофонограми) – кіно-, теле-і відеофільми зі звуковим супроводом, програми для ЕОМ [29].

За способом передачі/сприйняття студентами навчальних матеріалів технічні засоби навчання поділяють на візуальні (візуальні статистичні засоби, візуально динамічні засоби, транспарант, комп'ютерні програми, Internet тощо), аудіальні (звукові записи), кінестетичні і полімодальні [66, 153].

Інша класифікація АВЗН включає екранні, звукові і екранно-звукові засоби (за класифікацією Зельманова). Аудіовізуальні засоби навчання можуть бути:

- 1) навчальними, спеціально призначеними для занять мовою і містять методично оброблений навчальний матеріал (наочні посібники);
- 2) навчальними, створеними для занять з інших дисциплін, але залучаються в якості навчальних матеріалів з мови (засоби наочності);
- 3) природними засобами масової комунікації, що включаються в навчальний процес [42].

Аудіовізуальні засоби навчання – це інтеграція візуальних та аудіальних засобів, які розраховані на одночасну візуальну і аудіальну передачу/сприйняття інформації. До них належать озвучені комп'ютерні програми, озвучені візуальні статистичні засоби (презентації), візуально динамічні засоби (відеоролики) тощо. Додаткове завантаження візуального і слухового аналізаторів студента за допомогою аудіовізуальних засобів навчання уможливорює засвоєння ним більшого обсягу інформації [56, 230].

Аудіовізуальні засоби навчання займають особливе місце серед інших засобів навчання і мають найбільш сильний вплив навчальний, оскільки забезпечують образне сприйняття досліджуваного матеріалу і його наочну конкретизацію у формі найбільш доступною для сприйняття і запам'ятовування; є синтезом достовірного наукового викладу фактів, подій,

явищ з елементами мистецтва, оскільки відображення життєвих явищ відбувається художніми засобами (кіно- і фотозйомка, художнє читання, живопис, музика та ін.) [36].

Дидактичні особливості аудіовізуальних засобів навчання:

- висока інформаційна насиченість;
- раціоналізація відношення навчальної інформації;
- показ досліджуваних явищ у розвитку, динаміці;
- реальність відображення дійсності [27].

При вирішенні проблеми активізації пізнавальної діяльності І. Лернер вбачає вихід у підвищенні теоретичного рівня навчального матеріалу з паралельним ознайомленням і навчанням студентів методам пізнання, озброєння їх методами самостійної роботи з розвитку й придбання інструментарію пізнання [35].

Аналіз наукових досліджень та педагогічної практики показує, що формування пізнавальної активності студентів має методологічні та теоретичні засади. Ф. Савіна визначає наступні:

- філософський, теоретичний аналіз сутності пізнання та пізнавальної активності, особливості предмета;
- педагогіку «гуманізму», яка віддзеркалює міжлюдські відносини на принципах поваги до особистості студента;
- педагогіку «співпраці», яка містить взаємодію учасників педагогічного процесу на основі взаємної довіри, взаєморозуміння, особистісних цінностей, самопізнання, самовдосконалення, роль індивідуальних, національно-етнічних особливостей та ін. [55].

Отже, активізація пізнавальної діяльності передбачає озброєння студентів необхідними інструментами пошуку знань, що дозволяє досягти самого вищого творчого рівня діяльності, основою якого виступає творче мислення студентів.

Комплексне використання аудіовізуальних засобів навчання на заняттях повинно відповідати таким вимогам:

- врахування пізнавальних закономірностей навчальної діяльності слухачів, їх підготовленість до сприймання і засвоєння навчального змісту аудіовізуальними засобами;
- забезпечення органічного поєднання їх зі словами викладача, а також з іншими засобами навчання;
- відповідність змісту і навчальній меті заняття;
- врахування можливості застосування різних методичних прийомів, спрямованих на розвиток пізнавальних інтересів слухачів і забезпечення міцності засвоєння знань [28, 10].

Перед викладачами навчальних закладів все частіше постають питання: як поєднати обсяг матеріалу дисциплін із якісним навчанням, якого спеціаліста потрібно готувати сьогодні. Безумовно, спеціаліста який відповідатиме ряду критерій:

- перш за все, буде вміти обновляти, трансформувати свої знання в залежності від вимог та досягнень часу;
- по друге, знаходити необхідну інформацію, використовуючи сучасні інформаційні технології, систематизувати та аналізувати їх;
- постійно займатися самоосвітою, по-третє, бути комунікабельним та вмітиме працювати в колективі.

Педагоги перебувають у постійних пошуках форм і методів навчання, які б давали найвищий коефіцієнт засвоєння студентами навчального матеріалу, щоб студент оволодів знаннями, виробив способи діяльності, здобув соціальну та професійну компетентність [69].

З метою досягнення низки зазначених критеріїв необхідно активізувати пізнавальну діяльність студентів, використовуючи різні шляхи, форми та методи навчання. До основних чинників активізації навчального процесу відносять індивідуальний та диференційований підходи, розвиток творчої особистості студента за рахунок використання в навчальному процесі мультимедійних технологій та комп'ютерної техніки, прикладних програм, засобів моделювання, наочних елементів, постановки проблемних питань,

відтворення виробничих ситуацій та презентації висновків, демонстраційного експерименту, постійної індивідуальної роботи з новою літературою, дискусій у ході занять, а також упровадження інтерактивних елементів дослідницької діяльності в навчальний процес.

Процес активізації пізнавальної діяльності повинен відбуватися систематично, охоплюючи усі можливі напрямки. Тобто потрібні певні організаційно-методичні засади, згідно з якими викладач буде скеровувати свою діяльність і пізнавальну діяльність студентів. При цьому принципове значення має те, яку мету ставить перед собою викладач при активізації пізнавальної діяльності студентів. Найбільш повно процес активізації відбувається тоді, коли педагог:

1) робить акцент на вироблення у студента бажання пізнати нове, що дасть поштовх його подальшій пізнавальній діяльності і врешті решт виведе студента до стабільності у пізнавальній діяльності;

2) озброює студентів новими знаннями, пов'язаними з професійною діяльністю, уміннями і навичками їх творчого застосування (в свою чергу це приведе студентів до оволодіння майстерністю у майбутній професійній діяльності);

3) забезпечує надбання нових знань, оволодіння новими уміннями та навичками, що сприяє виникненню новоутворень у особистій сфері розвитку студента, виводить його на творчий рівень мислення, вирішення практичних завдань [52, 196].

Цілком зрозуміло, що для досягнення таких результатів необхідно створити відповідні психолого-педагогічні та організаційно-методичні засади. Тобто взаємопов'язати і психологічні фактори, і педагогічні, врахувати можливі чинники, що впливають на процес активізації пізнавальної діяльності студентів. Як свідчить практика, такими умовами є:

– забезпечення триєдиної мети пізнавальної діяльності (навчання, виховання, розвиток);

– педагогічно вірне використання принципів активізації пізнавальної

діяльності; різноманітність методів, прийомів та засобів пізнавальної діяльності, їх спрямованість на розвиток стабільної, активної пізнавальної діяльності;

– створення емоційного фону та доброзичливої атмосфери, врахування індивідуальних особливостей студентів при організації їх пізнавальної діяльності;

– введення різних за рівнем форм контролю за пізнавальною діяльністю студентів; комплексне використання технічних засобів навчання та інші [44, 8].

Вибір засобів навчання необхідно здійснювати з огляду на характер пізнавальної діяльності залежно від етапу навчання. Наприклад, на етапі ознайомлення аудіовізуальні засоби передбачають активне відтворення умов діяльності, на етапі усвідомлення – пояснення способів діяльності та логічний виклад її послідовності, на етапі запам'ятовування – активізацію пізнавальної діяльності проблемними методами, на етапі використання – закріплення вмій за допомогою вправ [85, 27].

Цілі і завдання застосування технічних засобів, їх види педагогікою визначені досить чітко. Однак способи їх застосування залишаються невирішеними. Накопичено корисний досвід Т. Носкової застосування сучасних різних засобів, проведені експерименти з виявлення їх ефективності у навчальному процесі [43]. Аналіз цього матеріалу дозволяє виділити три способи застосування їх у навчанні.

Перший спосіб. Органічне поєднання матеріалів технічних засобів (відеофільмів, звукозапису та інших) із систематичним викладом знань викладачем на заняттях. Викладач, читаючи лекцію, проводячи семінарські, практичні заняття, консультації та інші форми, навчальної роботи, в потрібний момент використовує ті чи інші засоби. У даному випадку технічні засоби використовуються як допоміжний матеріал, що підсилює наочність, дохідливість, доказовість викладу знань. Вони, здається, вписуються в логіку викладу як органічно необхідний засіб, без якого ефективно пояснення і засвоєння матеріалу неможливі [63].

Застосування їх як би викликається самим ходом викладу матеріалу. Викладач застосовує фрагменти відеофільмів, кадри фільмів, окремі машини-тренажери, контролери та інші засоби по ходу викладу. При цьому студенти не готуються спеціально для перегляду, наприклад, відеофільму, так як він включається тільки на кілька хвилин, доповнюючи заняття ілюстративним матеріалом, повідомляючи нові відомості. Після демонстрації фільму педагог продовжує виклад за допомогою інших засобів.

Висока ефективність такого використання технічних засобів забезпечується органічним злиттям матеріалу технічних засобів з традиційними способами і засобами навчання. У процесі підготовки до заняття викладач визначає послідовність застосування різних видів технічних засобів, визначає, які положення, факти будуть викладені за допомогою тих чи інших засобів.

При цьому способі викладач може застосовувати один-два види засобів або їх комплекс. З точки зору дидактичної, більш ефективним є застосування комплексу засобів: відеофільмів, відеороликів і так далі, що сприяє організації сприйняття матеріалу різними органами почуттів і забезпечує різноманітність діяльності студентів. Відомо, що підтримання високої продуктивності розумової діяльності неможливе без зміни одних форм, способів, засобів навчальної праці іншими.

Таким чином, основний матеріал дається викладачем, а технічні засоби є лише допоміжними засобами, які полегшують працю викладача і студентів. Такий спосіб застосування технічних засобів в даний час є найбільш поширеним і в майбутньому знайде ще більш широке застосування [75].

У цьому випадку застосовуються такі види технічних засобів:

1. Відеофільми – фільми, присвячені одному з найбільш складних питань теми. Зазвичай вони дуже короткі, розраховані на 5-10 хвилин демонстрації і легко пристосовуються до структури заняття. Застосовуються на всіх видах лекцій, семінарських, практичних, лабораторних занять, під час консультацій, тобто на всіх заняттях, що проводяться під керівництвом викладача.

2. Відеофрагменти – демонструються в потрібний момент, не порушуючи

послідовності викладу матеріалу. Вибір їх для того чи іншого заняття не складає особливих труднощів. Як правило, за назвою відеофрагменту легко визначається його зміст, тобто в його назві вказується, обговоренню якого питання присвячений даний фрагмент.

3. Звукозапис, широко застосовуваний у викладанні мов, з успіхом може бути використаний в системі інших технічних засобів. Наприклад, прослуховування шуму роботи машин, механізмів у різних ситуаціях і визначення по шуму їх дефекту або стану. Студентам, таким чином демонструється явище, яке не може бути показано звичайними засобами.

Крім вищезгаданих, при першому способі можуть бути використані діючі стенди, моделі, натуральні зразки лабораторного обладнання.

Тут названі технічні засоби, що використовуються на заняттях. Однак це не означає, що всі вони застосовуються на одному занятті і одночасно; з урахуванням змісту досліджуваного матеріалу викладач у хід заняття вводить лише деякі з них.

Такий спосіб застосування технічних засобів успішно здійснюється в аудиторіях, обладнаних вищезгаданими засобами. Подібні аудиторії в педагогічній пресі називаються автоматизованими, так як багато процесів включення, виключення, подачі матеріалу виконуються автоматично. Наявність в них різних технічних засобів, дозволяють викладачу ефективно використовувати різноманітні засоби, демонструвати процеси, явища в динаміці, статиці, організувати зіставлення різних об'єктів, обговорення різних думок і поглядів, тобто активізувати розумову діяльність студентів. Другий спосіб. Досліджуваний матеріал на лекції засвоюється, в основному, за допомогою технічних засобів. На цих заняттях викладач сам не веде систематичного викладу знань, а організовує, направлену діяльність студентів на сприйняття матеріалу, викладеного за допомогою технічних засобів [81].

При цьому способі основний час на занятті присвячується перегляду відеофільму, телевізійної передачі. Слід зазначити, що даний спосіб є менш поширеним, оскільки він складний в організаційному відношенні і, крім того,

майже немає навчальних відеофільмів, відеозаписів, присвячених систематичному викладу навчальних програм.

Використання аудіовізуальних засобів навчання сприяє реалізації наступних дидактичних принципів: принцип цілеспрямованості; принцип зв'язку з життям; принцип наочності; позитивний емоційний фон педагогічного процесу.

Аудіовізуальні засоби навчання є ефективним джерелом підвищення якості навчання завдяки яскравості, виразності та інформативною цінності зорово-слухових образів, що відтворюють навколишню дійсність.

Наприклад, при застосуванні звукових кінофільмів, телепередач, відеозаписів – у створенні звукоглядацького образу беруть зображення, яке звучить і написане слово, музика, шуми, а часто і колір. Синтез цих виразних можливостей робить їх особливо сильним засобом навчання і виховання. При цьому на заняттях успішно реалізуються дидактичний принцип наочності, можливість індивідуалізації навчання і одночасно масового охоплення студентів, посилюється мотиваційна сторона занять.

У сучасній методиці прийнято розмежовувати аудіовізуальні засоби навчання (посібники для занять) і технічні засоби навчання (технічні пристосування для демонстрації посібників).

Аудіовізуальні засоби освіти на сучасному етапі включають в себе:

1. Фонограми: всі види фонограм, фонотести, фонозапису текстів, оповідань, аудіоуроки і аудіолекції.
2. Відеопродукція: відеофрагменти, відеоуроки, відеофільми, відеолекції, тематичні слайди і транспаранти.
3. Комп'ютерні навчальні посібники: електронні підручники, самовчителі, посібники, довідники, словники, прикладні навчальні, контролюючі програми, тести та навчальні ігри.
4. Інтернет: мережеві бази даних, відеоконференції, відеотрансляції, віртуальні семінари, телеконференції на спеціальних тематичних форумах, телекомунікаційні проекти.

Інтернет з його величезними інформаційними та дидактичними можливостями здатний принести неоціненну допомогу в освіті:

- у самостійній пізнавальній діяльності студентів (пошук інформації; вивчення, поглиблення першого або другого мови, що вивчається, ліквідація прогалин у знаннях, уміннях, навичках; підготовка до здачі іспиту);
- у навчальній діяльності у процесі дистанційного навчання;
- у навчально-виховному процесі на уроці та в позаурочній діяльності, у тому числі і в системі додаткової освіти.

Необхідно підкреслити, що застосування аудіовізуальних засобів навчання позитивно позначається на організації всього навчального процесу, надає йому велику чіткість і цілеспрямованість [82].

АВЗН як засоби навчання мають розширені педагогічні можливості, але їх практична реалізація постає як друга дидактична проблема, розв'язання якої потребує науково обґрунтованого визначення: форм і способів подачі навчального матеріалу; оформлення тексту і наочності; відбору інформації для їх змістового наповнення; критеріїв оцінки якості навчання студентів. Це необхідно здійснювати на основі комплексного використання загальних принципів і спеціальних (предметних) вимог, які з часом удосконалюються відповідно до науково технічного й соціального прогресу, динамічних змін, пов'язаних із завданнями освіти, процесом навчання зокрема.

Експерименти, аналіз досвіду роботи викладачів показали, що систематичне використання сучасних технічних засобів дозволяє:

- 1) підвищити ефективність процесу навчання; за допомогою їх створюється можливість познайомити студентів з широким колом питань, недоступних при навчанні без застосування технічних засобів; повідомить більш повні відомості про досліджуваних явищах, процесах, предметах;
- 2) розвивати пізнавальну активність, самостійність, підвищувати інтерес до досліджуваної дисципліни;
- 3) систематично контролювати знання та вміння, і підвищувати якість перевірки знань;

4) удосконалювати форми і методи навчання, приділити більше часу самостійної роботи студентів;

5) враховувати індивідуальні особливості студентів, розвивати їх здібності.

Традиційне навчання в середньо-спеціальних навчальних закладах сьогодні не можна кваліфікувати як прогресивне. Адже тут домінує метод, спрямований не на розвиток пізнавальної діяльності студентів їх творчої активності, а тільки на засвоєння ними передбачених навчальною програмою суми знань, умінь, навичок. Цей метод базується на асоціативно-рефлекторній психологічній теорії навчання, яка бере початок ще в 18 столітті і орієнтована на те, що процес засвоєння здійснюється через асоціації, вправи, наочність у поєднанні з монологічним словом викладача й індуктивним способом мислення студентів. Позиція студента в процесі такого навчання - вкрай пасивна (позбавлена), а позиція викладача - вкрай імперативна.

Активізація пізнавальної діяльності студента без розвитку його пізнавального інтересу не тільки важка, але практично неможлива. Ось чому в процесі навчання необхідно систематично порушувати, розвивати і зміцнювати пізнавальний інтерес студентів і як важливий мотив навчання, і як стійку рису особистості, і як могутній засіб навчання, що виховує, підвищення його якості [69].

Успішне викладання не мислимо без стимулювання активності студентів у процесі навчання. Компонент стимулювання не обов'язково слідує за організацією. Він може передувати їй, може здійснюватися одночасно, але може і завершувати її. Стимулювання виконує завдання - привернути увагу студентів до теми, пробудити в них допитливість, цікавість, пізнавальний інтерес. Одночасно необхідно розвивати в студентів почуття обов'язку і відповідальності, що активізують вчення.

Важливо не тільки задовольнити потребу у вивченні теми на самому початку заняття, розкриваючи її значимість, незвичність, а й продумати прийоми стимулювання, які будуть використані по ходу заняття й, особливо у

другій частині його, коли настає природне стомлення, і студенти потребують у впливах знімають напруга, перевантаження та викликають бажання активно засвоювати навчальний матеріал. Формування дослідницьких вмінь на заняттях з історії можливо в процесі поєднання активних, аудіовізуальних і мультимедійних технологій [61].

Важливими чинниками сучасного суспільства стають знання та вміння користуватись комп'ютером та інформацією, що надходить з різних джерел, вміння її аналізувати і застосовувати для власного розвитку та повсякденного життя і навчання. Недарма в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки, яка є важливим документом, що окреслює основні напрями розвитку освіти в Україні у найближчі 10 років, пріоритетним в розвитку освіти постає завдання запровадження останніх інновацій, інформаційних технологій, створення сучасної індустрії навчальних засобів [67].

Застосування комп'ютера на занятті кардинально змінює роль та місце технічних засобів навчання у навчально-виховному процесі й дає можливість розв'язувати такі дидактичні завдання:

- забезпечувати науковість навчання;
- розвивати пізнавальні інтереси і здібності студентів;
- забезпечувати здобуття студентами сталих та глибоких знань;
- прискорювати темпи вивчення і запам'ятовування навчального матеріалу;
- активізувати самостійну роботу студентів;
- посилювати наочність.

Необхідність застосування комп'ютера, крім того, обумовлено інтенсифікацією сучасного процесу вивчення історії, адже значно зростає обсяг історичної інформації при скороченні годин на її засвоєння. Використання комп'ютера дозволяє представити учням навчальний історичний матеріал у найбільш компактному і зручному для сприйняття, економному за часом вигляді. Мова йде про те, що викладачу історії комп'ютер надає можливість наповнити урок різноманітним візуальним матеріалом, який може і повинен

бути використаний на кожному з уроків. Ще до появи технології мультимедіа експерти з маркетингу за результатами численних експериментів виявили залежність між методом засвоєння матеріалу й здатністю відтворити здобуті знання через деякий час. Якщо матеріал подавали у звуковому вигляді, то людина запам'ятовувала близько 1/4 інформації, якщо візуально – близько 1/3, а при комбінуванні впливу (зорового і слухового) запам'ятовування підвищувалося до 1/2 [43].

До навчальних відеоматеріалів слід віднести телеекскурсії в музеї, на виставки, до меморіальних історичних пам'ятників, телевізійні передачі про окремі історичні події чи проблеми. Як правило, ці матеріали записуються викладачами на електронні носії інформації, щоб потім їх продемонструвати студентам на заняттях.

Методи і прийоми з навчальними аудіовізуальними матеріалами різноманітні. Вони залежатимуть від мети заняття, зацікавленості студентів, змісту та визначення способів активізації пізнавальної діяльності студентів, тобто сукупність прийомів, які сформуєть психологічну установку на сприйняття відеоматеріалу. Такими прийомами можуть бути:

- оголошення мети перегляду;
- виділення головного під час перегляду;
- вступне слово;
- постановка проблемних питань або завдань;
- складання плану;
- завдання для переказу;
- виконання вправ;
- підсумкова бесіда.

Майже кожен сьогоднішній програмно-педагогічний засіб з історії має відповідний розділ, в якому викладач зможе знайти відповідну колекцію відеосюжетів.

Крім програмно-педагогічних засобів та інших мультимедійних

комплексів, існують відеохрестоматії.

З навчально-освітньої точки зору, аудіовізуальні матеріали є корисними, оскільки:

- історичні факти в них можуть бути представлені в надзвичайно захоплюючий спосіб;
- створюють сюжетно-тематичні картини й історичні реконструкції, зважаючи на неможливість спостерігати події минулого візуально;
- наближають студента до минулого і конкретизують його історичні уявлення;
- дають можливість студентам прив'язати знання до певних візуальних образів;
- дозволяють розвивати в учнів навички і вміння критичного мислення.

Отже, аудіовізуальні засоби навчання потрібно застосовувати, використовуючи величезні можливості, які надають сучасні комп'ютерні технології.

Головна мета даної інновації полягає у створенні цілісної взаємодії студента та викладача, розвитку особистості та різноманітних форм мислення кожного студента, створенні і вирішенні проблемних завдань, самостійне осмислення студентом певних історичних подій без звертання до підручника, можливість робити певні висновки і застосовувати свої знання на практиці.

Одним із пріоритетних напрямків державної політики щодо розвитку освіти є створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів, запровадження сучасних інформаційних технологій в освіті [46].

Використання аудіовізуальних засобів на заняттях з історії практикується досить давно, але раніше якість фото-аудіо-відеоматеріалів, їх нестача не дозволяли викладачу використати аудіовізуальні засоби більш ефективно і продуктивно.

При використанні аудіовізуальних та мультимедійних засобів викладач

повинен орієнтуватись на особистість студента, на можливість кожного окремо зрозуміти, осмислити і пояснити певну проблему, яка висувається викладачем за допомогою відеофільму, аудіозапису чи історичного документу.

Використання аудіовізуальних та мультимедійних засобів на заняттях різних типів можливість викладачу найбільш повно врахувати особливості, інтереси, нахили, здібності кожного студента. Ознайомлення студентів з новими документальними і художніми фільмами, робота з персональним комп'ютером, використання інших аудіовізуальних засобів (діапроектор, аудіомагнітофон, слайдопроектор) надає можливість викладачу зробити заняття більш цікавими, насиченими і продуктивними. Демонстрування відеоматеріалів викликає інтерес учнів, виникає досить стійка мимовільна увага, що обумовлена яскравістю, динамічністю, розмірами та контрастністю зображення, звуковим супроводом тощо. Саме цим пояснюється міцне запам'ятовування учнями окремих, найбільш яскравих, емоційно насичених кадрів. Утворюються передумови до формування чітких уявлень, свідомого та глибокого засвоєння знань [47].

На думку А. Верлань та Н. Тверезовської, мультимедійні засоби навчання використовують традиційні дидактичні принципи [10, 126]. Використання аудіовізуальних засобів та мультимедійних засобів є необхідною ланкою у роботі викладача тому, що арсенал дидактичних можливостей аудіовізуальних та мультимедійних засобів навчання дуже великий. Стисло його можна визначити так:

- урізноманітнення форм подання інформації;
- урізноманітнення навчальних завдань;
- забезпечення зворотного зв'язку, широкі можливості діалогізації навчального процесу;
- широка індивідуалізація процесу навчання, розширення поля самостійності;
- широке застосування ігрових прийомів;

- активізація навчальної роботи студентів, посилення їх ролі як суб'єкта навчальної діяльності;

- посилення мотивації навчання.

Побудована таким чином робота сприяє розвитку їх компетенцій, дозволяє сформувати наступні дослідницькі вміння і навички:

- робота з аудіовізуальними засобами, як зі специфічним історичним джерелом;

- спостереження і аналіз історичних подій;

- формування гіпотези;

- використання набутих знань на практиці і в галузі інших споріднених з історією предметів. Найбільш підготовлені студенти можуть узагальнити матеріал і скласти доповіді, написати реферати.

Можна зробити наступні висновки:

1) розвиток пізнавальної активності студентів залежить від навчального впливу на нього з боку викладача, а також особистого досвіду самого студента;

2) джерелами пізнавальної активності можуть бути:

- зміст навчального матеріалу;

- процес навчання, який виступає як процес організації пізнавальної активності студентів;

- резерви особистості студента і викладача.

3) формами прояву пізнавальної активності на занятті є:

- самостійність;

- індивідуальна творчість.

4) умовами формування пізнавальної активності є:

- максимальна опора на активну розумову діяльність студентів;

- ведення навчального процесу на оптимальному рівні розвитку студентів;

- емоційна атмосфера навчання, позитивний емоційний тонус навчального процесу.

У наш час сучасного студента дуже важко чимось здивувати, тим більше зацікавити, але у навчальних закладах, де використовувалися аудіовізуальні засоби навчання, навчально-виховний процес відзначався такими перевагами: краще сприймався матеріал студентами, зростала їх зацікавленість, відбувалася індивідуалізація навчання, розвиток творчих здібностей (залучення молоді до створення презентацій, веб-сайтів), використовувалися різні аудіовізуальні засоби (музика, графіка, анімація) з метою підвищення активності пізнавальної діяльності, уможлиблювалося динамічне подання матеріалу, забезпечуються умови для формування самооцінки студента та здійснення його самостійної роботи.

Отже, аудіовізуальні засоби, маючи особливий вплив на сфери навчання і виховання, відіграють важливу роль в навчанні, адже дають змогу інтенсифікувати процес навчання, надати йому динамізму, гнучкості, посилити його прикладну спрямованість, розвивати вольову сферу молоді, збільшувати її пізнавальну активність та зацікавленість інтелектуальною діяльністю та стимулювати мотивацію до навчання. А тому необхідним є застосування аудіовізуальних засобів навчання для активізації пізнавальної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

2.1. Компоненти, критерії та показники активізації пізнавальної діяльності студентів

Важливим етапом вирішення поставленої проблеми є розробка критеріїв активізації пізнавальної діяльності студентів, визначення відповідних показників і рівнів.

Проблема кваліметрії педагогічного процесу є дуже складною. Це обумовлено, на наш погляд, такими причинами: неможливістю звести різноманітні педагогічні явища, процеси, механізми до якогось одного показника; жорстка пов'язаність процесуальних і результативних моментів; необхідність враховувати не лише зовнішній бік (саме явище, форму), а й його внутрішні складові (процеси і механізми), нечіткість критеріїв, що використовуються, неможливість їх остаточної формалізації, вимога органічного поєднання якісних і кількісних вимірів.

Тому важливим завданням є визначення критеріїв активізації пізнавальної діяльності студентів, що обумовлено потребою:

- визначення наявного стану «активізованості» студентів;
- конкретизації напрямків впливу на студентів;
- визначення ефективності проведеної роботи.

Важливо також, щоб висунуті компоненти, критерії і показники:

а) відображували не безпосередні характеристики діяльності, яка, безумовно, змінюється під педагогічним впливом, а опосередковані - такі, що свідчать про перехід від зовнішньої детермінації навчальної діяльності до внутрішньої;

б) спрямовували не разовий прояв, а пролонговану активність;

в) відображували перехід від пізнавальної діяльності як такої до професійного розвитку і саморозвитку.

Т. Шамова, вважає, що ці підходи не можна відривати один від одного [80]. Погоджуючись із її думкою, ми також використовуємо їх у діалектичній єдності, що дає змогу виробити єдину точку зору на поняття «пізнавальна активність», яку варто розглядати і як мету діяльності, і як засіб її досягнення, і як результат. Для того щоб успішно сформувати пізнавальну активність майбутніх спеціалістів, необхідно мати уявлення про її структуру.

Л. Мар'яненко у психолого-педагогічному дослідженні обґрунтовує теоретико-експериментальну структуру пізнавальної активності і виділяє її основні складові: пізнавальна ініціатива особистості, перетворюваність мислення особистості з метою творчості або поглибленого пізнання, потреба в творчості [38].

Формування пізнавальної активності відбувається в кілька етапів:

- залучення студента до навчально-пізнавальної діяльності;
- функціонування мисленневих та емоційних процесів для опанування знань, умінь і навичок;
- прояв вольових зусиль для засвоєння важкого навчального матеріалу;
- закріплення звички розумово працювати, поступовий розвиток потреби в такій праці, яка вимагає напруження думки [77, 78].

Т. Тернавська виділяє наступні елементи структури пізнавальної діяльності «конвергентна здатність (рівень інтелекту; числовий, вербальний, просторовий інтелект (операції мислення й мовлення; аналіз, синтез, узагальнення; передбачення; домислювання; перенесення знань в інші умови; установлення внутрішніх предметних зв'язків; самостійна діяльність); креативність (оригінальність, унікальність, творчий потенціал); здатність навчатися (вольові прояви: організованість, старанність, наполегливість, цілеспрямованість, самоконтроль); пізнавальні стилі (потреба в пізнавальній діяльності; навчальна мотивація: пізнавальна, комунікативна, емоційна,

саморозвитку, досягнення, зовнішня стимуляція; позитивне ставлення, захоплення навчальною діяльністю); самооцінка (самокритичність, впевненість, прагнення до самовдосконалення)» [71].

Г. Щукіна виділяє такі компоненти у структурі пізнавальної діяльності: мета, мотиви, операції, навчальна діяльність [83].

Важливими компонентами, на думку В. Беліча, є атрибути пізнавальної діяльності, а саме потреба, мотив, мета, предмет, засіб, результат [4].

Н. Давидюк доходить висновку, що пізнавальна діяльність у структурному плані включає наступні компоненти: «мотиваційний (наявність потреб, мотивів у знаннях, у пізнавальній діяльності; посилений інтерес до окремих навчальних дисциплін тощо); інтелектуальний (мисленнєва і мовленнєва активність, постановка проблем на поглиблення змісту почутого тощо); емоційно-вольовий (задоволеність учінням, захопленість навчальною інформацією, самостійність і наполегливість у здійсненні навчально-пізнавальних дій, самоучінні тощо); процесуальний (сформованість певних навчально-пізнавальних навичок, вмінь, методики самоучіння, самоконтролю власної навчально-пізнавальної діяльності та її результатів, технології розв'язання стандартних і нетипових навчальних завдань тощо)» [17].

І. Засядько зазначає, що у структурі пізнавальної діяльності студента можна виокремити «мотиви, мету, засоби, програму дій, проміжні та кінцеві результати» [23]. Крім того, як зазначає автор, пізнавальна діяльність в умовах навчання «здійснюється особистістю конкретного студента, а тому кожен елемент цієї діяльності детермінований такими особистісними процесами і станами, як мотивація, мислення, пам'ять, психофізіологічні здібності, емпіричний та теоретичний досвід, воля та рефлексія» [22].

Венгер О. узагальнюючи різні підходи до структури пізнавальної діяльності, виокремлює наступні компоненти пізнавальної діяльності:

Компонент 1 – вивчення та оволодіння основами теорії певної дисципліни через слухання, читання, конспектування, осмислення, реферування і т.д. під кутом зору досягнення певних навчальних цілей.

Компонент 2 – вивчення методів вирішення задач практичного застосування основних теоретичних положень дисципліни. До складу цієї фази пізнавальної активності входять: читання, осмислення, виконання дій по зразку, структурування рішень, аналіз різних прикладів раціонального застосування типових прийомів та алгоритмів, складання загальних приписів, тренування, вправи і т.д.

Компонент 3 – формування свого «інструмента мислення» в рамках даної дисципліни. Це діяльність по використанню отриманих знань в процесі верифікації важливості та дієвості «інструмента мислення» на різних формах контролю (зі сторони викладача) та самоконтролю [8, 42-43].

На основі аналізу науково-методичної літератури можна зробити висновок, що ми розглядаємо пізнавальну активність як складне інтеграційне утворення особистості, що має структуру, яка складається з трьох компонентів: мотиваційного, змістово-операційного та емоційно-вольового.

Мотиваційна сторона творчої діяльності характеризується стійким емоційно-позитивним ставленням до змісту і процесу діяльності (що знаходить своє відображення в захопленні, підвищеній працездатності), особистим ставленням до того, що пізнається. Продуктивний тип пізнавальної діяльності виникає лише тоді, коли в людини в мотиваційній сфері актуалізуються пізнавальні потреби. Операційна сторона творчої діяльності включає орієнтовну, виконавську і контрольну функції. Так, високий рівень сформованості розумових операцій дозволяє студенту бачити в навчальному матеріалі головне, проблему, він висуває гіпотези, намагається визначити напрям пошуку, студент доводить свої припущення та перевіряє їх правильність. Змістова сторона продуктивної пізнавальної діяльності відрізняється від репродуктивної тим, що студент вже не виконує операції за шаблоном, а перебуває у пошуку вірного способу вирішення задачі, він займається перетворенням отриманих знань та методів їх отримання. Під час пошуку вирішення задачі, або за А. Брушлінським «невідомого», студент знаходить приховані властивості предметів та явищ, встановлює між ними

зв'язки та залежності, використовуючи вже опановані уміння та навички в нових навчальних ситуаціях [8].

До мотиваційного компонента входять: пізнавальна потреба, пізнавальний інтерес, спрямованість особистості на навчальну діяльність, позитивне ставлення до учіння, пізнавальна ініціатива особистості.

Мотиви тісно пов'язані з метою. Усвідомлення, прийняття, установка студента на мету навчально-пізнавальної діяльності включає його в цю діяльність, тому мету і задачі треба висувати на кожному етапі заняття, а не тільки на його початку.

До змістово-операційного компонента – (система провідних знань і способів учіння), – всі мисленнєві операції, пізнавальні процеси, пов'язані з розумовим перетворенням у пізнанні.

Змістово-операційний компонент включає в себе систему провідних теоретичних знань, які необхідно активізувати (тобто відтворити у пам'яті) на даний момент навчання, а також раніше засвоєних способів навчання – це навички та уміння, розумові дії, логічні операції. Все це виступає інструментом в одержанні та переробці нової інформації.

Емоційно-вольовий компонент пізнавальної активності охоплює такі якості особистості як старанність, вдумливість, схильність до дискусії, наполегливість у подоланні труднощів, прагнення до самовдосконалення, впевненість у собі, самокритичність, почуття власної гідності, відсутність страху помилитися, цілеспрямованість у роботі, вміння організувати свою навчальну діяльність. Така, на наш погляд, структура пізнавальної активності.

Приступимо до розгляду самого поняття «критерію». Значення його по відношенню до педагогічних досліджень визначається як об'єктивна ознака, за допомогою якої відбувається порівняльна оцінка дослідженого явища, ступеню його розвитку у різних обстежених осіб, або класифікація вивчених фактів та процесів. Слід зауважити, що фіксувати наявність ознаки, якості особистості та рівень розвитку цих ознак і якостей можна лише при тривалому прояві та домінуючій позиції по відношенню до інших ознак та якостей.

Згідно з Великим тлумачним словником української мови, критерій (грец. *kriterion* – засіб для судження) – підстава для оцінювання, визначення або класифікації чогось; мірило [7, 588].

У педагогіці під критерієм розуміють розпізнавальну ознаку; мірило істини, яким визначається, оцінюється предмет чи явище [40, 459].

Т. Хоменко вважає, що критерій «виражає найбільш загальну суттєву ознаку, за якої будуть оцінюватися, порівнюватися реальні педагогічні явища, якості, процеси» [79, 35].

Критерії оцінювання педагогічних явищ мають відповідати таким ознакам:

1. Об'єктивність, за якої можливо оцінювати досліджувану ознаку однозначно, не допускаючи суперечливого оцінювання різними людьми.
2. Адекватність, валідність, завдяки чому можливо оцінювати саме те, що експериментатор хоче поцінувати.
3. Нейтральністю стосовно досліджуваних явищ передбачається наявність однакових умов для всіх учасників експерименту.
4. Охоплення всіх істотних характеристик досліджуваного явища, процесу [40, 362-363]

Існують різні підходи до створення комплексу критеріїв навчальної та пізнавальної діяльності. Один із таких підходів пов'язаний з оцінюванням знань, вмінь та навичок студентів, другий – визначає зміни у мотиваційній, змістовно-операційній і емоційно-вольовій сферах.

В «Енциклопедії освіти» тлумачиться, що показники є типовими й конкретними виявленнями найважливіших сторін досліджуваного явища й мають відповідати таким вимогам: простота й доступність для їх розуміння й запровадження, охоплення істотних ознак і врахування специфіки феномена, надання можливості здійснювати кількісне та якісне оцінювання розвитку досліджуваного явища [20].

Узагальнюючи погляди науковців Л. Фоменко, під критеріями розвитку пізнавальної активності майбутніх учителів розуміє найбільш суттєві ознаки, за

якими можливо оцінювати рівні розвитку досліджуваної якості. Для кожного критерію визначено показники – обов'язкові динамічні частини критеріїв, що являють собою ознаки процесу, що вивчається, наочні дані про конкретні виявлення досліджуваної якості та є показниками рівня її розвитку [76, 83].

Проведений теоретичний аналіз окреслив вихідні позиції та надав можливість конкретизувати смислові значення поняття «активізація»:

а) система зовнішніх дій, яка сприяє підвищенню рівня активності і якості певної діяльності. Тут зміст поняття збігається з поняттям педагогічного стимулювання.

б) стан, у якому знаходиться суб'єкт діяльності і який характеризується зростанням активності. Тут зміст поняття дещо збігається з мотивацією обумовленої діяльності.

в) мета навчального процесу, яка переслідує завдання переводу енергії зовнішнього впливу у внутрішню самодетермінованість.

Узагальнююче сказане, можна навести уточнене визначення активізації пізнавальної діяльності студентів: з одного боку, це якісний рівень діяльності студента, якому притаманна певна система ознак (самодетермінованих проявів активності); з іншого – це цілеспрямоване керування процесом пізнання студентів шляхом створення оптимальних психолого-педагогічних умов, підпорядковане меті професійної підготовки, яке направлене на формування внутрішніх мотивів та цілей пізнавальної діяльності; ефективне засвоєння нових знань і здобуття навичок їх практичного застосування [44, 8]. Між цими проєкціями є прямий зв'язок: результатом зовнішньодетермінованої активізації є перехід активності студента у рису особистості.

Вимір проявів активності студентів у навчальній діяльності та тенденцій її зростання (активізація) під час навчання складає окрему наукову проблему, а саме: визначення критеріїв активізації пізнавальної діяльності студентів та відповідних показників і рівнів [11].

Запропонована В. Безпальком теоретична модель, яка містить комплекс критеріїв, показників і рівнів оцінювання активізації пізнавальної діяльності

студентів, охоплює різні аспекти включення студентів як безпосередньо у навчально-виховний процес, так і у процес професійної підготовки [5]. Її згорнута характеристика представлена у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії та показники активізації пізнавальної діяльності студентів

Критерії	Показники
К1 – особливості пізнавальної діяльності	а1 – потреба в читанні психолого-педагогічної літератури; в1 – систематичність у пізнавальній діяльності; с1 – самостійність у пізнавальній діяльності;
К2 – активність у пізнавальній діяльності	а2 – цілеспрямованість у пізнавальній діяльності; в2 – пізнавальна ініціативність; с2 – організованість у пізнавальній діяльності;
К3 – орієнтація на професійне самовдосконалення (саморозвиток)	а3 – усвідомлення необхідності самовдосконалення (саморозвитку); в3 – наявність стратегічного плану життя; с3 – реалізація завдань стратегічного плану.

Зазначимо, що критерії ефективності, розроблені для студентів, правомірно, за умов певної модифікації, застосовувати і для виміру ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів. Тому проаналізуємо спочатку підходи вчених до складання комплексу критеріїв для студентів.

Ю. Бабанський розглядав такі критерії навчальної діяльності: досягнення студентами реально-можливого для них у даний період рівня успішності; дотримання встановлених норм часу; мінімально необхідні зусилля, які витрачають студенти [3].

О. Матюшкін також вважає, що головними критеріями є час, який витрачено на вивчення матеріалу, та якість засвоєння знань, і як наслідок навчання – розвиток загальних задатків студентів [39].

Розглядаючи критерії виміру якісної діяльності студентів на уроці,

М. Кухарев визначає час для досягнення та енерговитрати. Він виділяє також якісні показники діяльності викладача: якість знань студентів; вміння ними розпорядитися; ступінь просування студентів у навчанні; інтерес студентів до предмету [34].

І. Ільницька для визначення ступеню розумової активності студентів використовує критерії, запропоновані І. Огородніковим, «які допомагають виявити з одного боку, оптимальне засвоєння студентами знань, які передбачені програмою, а з другого – ступінь їх пізнавальної активності і самостійності». І. Ільницька вважає найважливішими чотири критерії:

- об'єм засвоєних знань;
- усвідомлення; вміння аналізувати і узагальнювати вивчений матеріал;
- вміння користуватися надбаними знаннями в практичній і пізнавальній діяльності [45].

Особливе значення приділяється питанням, які задають студенти, їх кількості та характеру.

Цікавим, є підбір критеріїв для визначення «пізнавальної потреби як найважливішої умови розвитку пізнавальної активності». Авторами такого комплексу критеріїв є В. Антипова, Г. Бокарева, В. Іллін. Подамо ці критерії:

- зацікавленість вивченням нового матеріалу;
- заняття з предмету у вільний час;
- негативна реакція на перерву у пізнавальній діяльності;
- прагнення виконувати завдання необов'язкового характеру та різні за рівнем складності;
- звертання до викладача з питаннями, що виходять за межі програми;
- активність при вирішенні навчальних проблем; якість знань.

Тут же розглядаються і параметри з поданих критеріїв.

В. Лозова визначає види та критерії активності студентів у залежності від вольових зусиль [37].

Спираючись на результати теоретичного аналізу, враховуючи особливості навчально-пізнавальної діяльності студентів, виходячи із мети дослідження

визначено такі основні критерії та їх показники:

1) мотиваційно-вольовий критерій – характер мотивації студента, рівень сформованості пізнавального інтересу, здатність до цілепокладання, сформованість вольових станів і властивостей, а саме: цілеспрямованості, наполегливості, рішучості, самостійності, ретельності й активності;

2) когнітивний критерій – рівень опанування знань, як загальних, так і спеціальних, умінь і навичок;

3) процесуально-операційний критерій – високий рівень адаптованості, опанування вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати та систематизувати;

4) контрольньо-оцінний критерій – опанування вміння самооцінки і самоконтролю.

Суб'єктами процесу професійної підготовки є педагоги і студенти, які відповідно здійснюють стимулюючу та пізнавальну діяльність у процесі навчання. Структура пізнавальної активності відображає взаємозв'язки між її основними компонентами: пізнавальний інтерес, пізнавальна ініціатива, пізнавальна самостійність, повнота та мобільність знань.

В експериментальній технології активізації пізнавальної діяльності передбачено:

1) чітку розробку та постановку мети цього процесу через діагностику результатів діяльності студентів. До ієрархії (педагогічної таксономії) цілей і завдань навчання належить система різнорівневих пізнавальних і професійно орієнтованих завдань та задач;

2) упорядковану систему методів і прийомів навчання, які забезпечували пріоритетність самостійної, пошуково-творчої діяльності студентів, взаємозв'язок і взаємообумовленість викладання та учіння, організацію та орієнтацію навчально-пізнавальної діяльності студентів на кінцеву дидактичну мету та створення організаційно-педагогічних умов для успішного формування пізнавальної активності;

3) професійно-орієнтовану проблемність змісту навчання, реалізацію

різномірневого підходу до його структурування, урахування динаміки рівнів самостійної пізнавальної діяльності студентів від репродуктивних до творчих, і формування на цій основі пошуково-творчих рівнів інтегративних якостей пізнавальної активності;

4) стимулювання внутрішньої і зовнішньої активності студентів у структурі дидактичного комплексу занять аудіовізуальними засобами, підтримка мотиваційної основи навчальної діяльності, індивідуалізація методики і темпів просування кожного студента до максимально можливого результату (рівня) підготовленості та сформованості пізнавальної активності, узгодження мети і методики контролю з метою і методикою навчання й учіння; створення умов для переходу в системі занять від суб'єктно-об'єктного до суб'єкт-суб'єктного навчання.

Пріоритетними (вони забезпечують упорядкованість самостійної пізнавальної діяльності студентів) були такі методи і форми навчання, як заняття з використанням аудіовізуальних засобів навчання. В експериментальній групі завдяки аудіовізуальним засобам навчання з'явилися можливості для:

– системного підходу (суть його полягає в послідовно зростаючому за рівнями формуванні практичних умінь змістового та організаційного характеру і на цій основі активізації пізнавальної активності);

– структурування змісту теоретичного навчання та практичної діяльності і, внаслідок цього, виділення більше навчального часу для продуктивної самостійної пізнавальної діяльності студентів, особливо при використанні аудіовізуальних засобів навчання .

Проаналізувавши вище викладене, можна зробити висновок, що освоєння невідомого спонукає людину до діяльності. При цьому зовнішній вплив відбувається через психічний стан певної особи, через її вольові якості, емоції, а засвоєння об'єкта пізнання вимагає активності суб'єкта. А тому пізнавальна активність характеризує індивідуальні особливості людини в процесі пізнавальної діяльності такі як характер мотивації студента, рівень

сформованості пізнавального інтересу, здатність до цілепокладання, сформованість вольових станів і властивостей, а саме: цілеспрямованості, наполегливості, рішучості, самостійності, ретельності й активності. Тому для нашого дослідження за робочі були взяті такі основні критерії: мотиваційно-вольовий компонент; когнітивний компонент; процесуально-операційний; контрольно-оцінний.

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури і практики підготовки майбутніх фахівців свідчать про те, що недостатня активізація пізнавальної активності породжує педагогічну суперечність між вимогами системи підготовки педагогічних кадрів і особистості студента до рівня своєї професійної підготовки та дидактичними можливостями навчального процесу ліцею задовольнити ці вимоги. Вирішення цієї суперечності лежить на шляху пошуків більш сприятливих педагогічних умов, а саме застосування аудіовізуальних засобів навчання як одного із основних механізмів активізації навчальної діяльності сучасних студентів.

2.2. Методика та організація проведення експериментального дослідження

З метою визначення ролі аудіовізуальних засобів навчання для активізації пізнавальної діяльності майбутніх учителів і визначення рівня сформованості кожного критерію пізнавальної діяльності було проведено відповідне дослідження серед студентів Запорізького національного університету, що навчаються на історичному факультеті. У дослідженні брали участь експериментальна група (ЕГ) із загальною кількістю 20 студентів II курсу (для перевірки ролі аудіовізуальних засобів навчання в активізації пізнавальної діяльності застосуванням розробленого нами комплексу занять) та контрольна група (КГ) із загальною кількістю 20 студентів II курсу (для діагностики рівнів сформованості компонентів активізації пізнавальної діяльності).

Експериментальне дослідження містило три етапи.

Перший етап – констатувальний експеримент – був спрямований на встановлення в учасників контрольної та експериментальної груп наявних на початку експерименту характеристик та ознак розвитку пізнавальної діяльності. Метою дослідження було зняття емпіричних показників, які дозволяли б отримати всебічне уявлення про рівень пізнавальної діяльності студентів. Показники контрольної вибірки були еталоном для порівняння з показниками експериментальної групи, з якими планувалось проводити роботу з активізації пізнавальної діяльності.

Другий етап експериментального дослідження передбачав проведення формувального експерименту з експериментальною групою.

Для цього разом з викладачем історії було розроблено комплекс занять з історії України з використанням аудіовізуальних засобів навчання, а саме: документальних матеріалів, художніх фільмів, аудіоматеріалів, комп'ютерних мультимедіа (див. Додаток А). Для проведення експерименту було відокремлено такі компоненти для визначення рівня активізації пізнавальної діяльності:

1) мотиваційно-вольовий – характер мотивації студента, рівень сформованості пізнавального інтересу, здатність до цілепокладання, сформованість вольових станів і властивостей, а саме: цілеспрямованості, наполегливості, рішучості, самостійності, ретельності й активності;

2) когнітивний – рівень опанування знань, як загальних, так і спеціальних, умінь і навичок;

3) процесуально-операційний – високий рівень адаптованості, опанування вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати та систематизувати;

4) контрольньо-оцінний – опанування вміння самооцінки і самоконтролю.

Заняття з експериментальною групою проводилися із використанням технічних засобів навчання (ТЗН) в комп'ютерному класі, де є можливість використовувати персональні комп'ютери, а також на платформі ZOOM.

Контрольна група займалася без застосування аудіовізуальних засобів навчання.

На третьому етапі дослідження проводився контрольний експеримент, в якому брали участь учасники як контрольної, так і експериментальної групи. Метою дослідження було зняття емпіричних показників після проведення занять зі студентами експериментальної групи. Показники контрольної вибірки були еталоном для порівняння з показниками експериментальної групи.

Дослідження проводилось з використанням спеціально підібраних методів: анкетування, опитування, тестування, спостереження.

З метою дослідження рівня мотиваційно-вольового компоненту було використано опитувальник А. Реана «Мотивація успіху та уникнення невдачі» та опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» А. Зверькова та Є. Ейдмана [49].

Опитувальник А. Реана «Мотивація успіху та боязні невдач» містить 20 питань, за кожне співпадіння відповіді з ключем студенту нараховується 1 бал. Потім підраховується загальна кількість балів. Якщо кількість набраних балів від 1 до 7, то діагностується мотивація на невдачу (страх невдачі). Якщо кількість набраних балів від 14 до 20, то діагностується мотивація на успіх (надія на успіх). Якщо кількість набраних балів від 8 до 13, то слід вважати, що мотиваційний полюс яскраво невиражений. При цьому можна вважати, що якщо кількість балів 8, 9, тоді існує певна тенденція до мотивації на невдачу, а при кількості балів 12, 13 – на успіх (див. Додаток Б).

Опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» А. Зверькова та Є. Ейдмана. Дана методика полягає у тому, що студентам пропонується дати відповіді на 30 запитань опитувальника. Обробка результатів відбувається згідно ключа та визначаються величини індексів вольової саморегуляції за пунктами загальної шкали та індексів за субшкалами наполегливість і самовладання. Кожен індекс – це сума балів, отриманих при підрахунку збігу відповідей з ключем загальної шкали чи субшкали. В опитувальнику міститься 6 замаскованих тверджень. Тому загальний сумарний бал за загальною шкалою

має бути в межах 0-24, за субшкалою наполегливості – 0-16 та за субшкалою самовладання – 0-13. Рівень вольової саморегуляції визначається порівнянням набраних балів із середніми значеннями. Рівень розвитку загальної саморегуляції, наполегливості та самовладання вважається високим, якщо бали становлять більше половини максимально можливої суми збігів. Для загальної шкали ця величина становить 12, для шкали наполегливості – 8, для шкали самовладання – 6 (див. Додаток В).

Щоб дослідити рівень зміни когнітивного компоненту, ми визначали рівень навченості за допомогою модифікованої методики «Визначення рівня навченості» П. Третьякова [72].

Модифікована методика П. Третьякова полягає в наступному:

- на першому етапі викладач відбирає невеличкий за обсягом новий навчальний матеріал базисного характеру на 7-8 хвилин роботи;
- на другому етапі викладач перед вивченням нового повторює вже опанований матеріал, необхідний для вивчення нового;
- на третьому етапі викладач пояснює новий матеріал;
- на четвертому етапі викладач демонструє зразок застосування нового матеріалу в аналогічній чи видозміненій ситуації;
- на завершальному п'ятому етапі викладач організує самостійну роботу студентів.

Було виділено три рівні, які дозволяють визначити конкретні результати навчання та здійснити сам процес навчання у відповідності із запланованим рівнем.

Перший рівень (низький) припускає пряме запам'ятовування та відтворення знань та умінь, що вимагає програма. Їх виконання опирається на виконання завдань репродуктивного характеру, на перший та другий рівні навчаємості (розрізнення та запам'ятовування).

Другий рівень (середній) припускає знаходження суттєвих ознак та зв'язків предметів та явищ, застосування теоретичних знань для виконання завдань по зразкам та алгоритмам, наявність вмінь встановлювати причинно-

наслідкові зв'язки. Виконання вказаних вище дій опирається на третій та четвертий рівні навчаємості (розуміння та найпростіші уміння та навички).

Третій рівень (високий) опирається на п'ятий рівень навчаємості – перенесення та припускає наявність у студентів умінь застосовувати отриманні знання в новій ситуації.

Якщо студент виконує всі завдання, то мова йде про третій, досить високий рівень навчаємості студента. Якщо студент справляється із чотирма завданнями – це другий рівень навчаємості, що також є досить високим показником. І, нарешті, якщо студент зумів виконати лише три або менше завдань – це перший, низький рівень навчаємості (див. Додаток Г).

Процесуально-операційний компонент досліджувався з використанням методики діагностики особистісної креативності О. Тунік [73].

Ця методика дозволяє визначити чотири особливості творчої особистості: допитливість (Д); уяву (У); складність (С) і схильність до ризику (Р). Незважаючи на її адресність юнацькому віку, вона не втрачає своєї прогностичності і в зрілому віці.

Анкета містить 50 запитань, що спрямовані на визначення рівня сформованості процесуально-операційного компоненту. Цей опитувальник розроблений для того, щоб оцінити, в якій мірі здатними на ризик (Р), допитливими (Д), що володіють уявою (У) і віддають перевагу складним ідеям (С), вважають себе ті, що проходять тест. З 50 пунктів 12 тверджень відносяться до допитливості, 12 – до уяви, 13 – до здатності йти на ризик, 13 – до фактора складності. Якщо усі відповіді співпадають з ключем, то сумарний «сирий» бал може дорівнювати 100, якщо не відмічені пункти «не знаю».

Кінцева кількісна вираженість того або іншого фактора визначається шляхом складання всіх відповідей, які співпадають з ключем, і відповідей «може бути» (+1 бал) і відніманням з цієї суми всіх відповідей «не знаю» (-1 бал).

Чим вища «сира» оцінка людини, яка відчуває позитивні почуття по відношенню до себе, тим більш творчою особистістю, допитливою, з уявою,

здатною піти на ризик і розібратися в складних проблемах вона є; всі вищеописані особистісні фактори тісно пов'язані з творчими здібностями.

Можуть бути одержані оцінки по кожному фактору тесту окремо, а також сумарна оцінка. Оцінка по факторах і сумарна оцінка краще демонструє сильні (висока «сира» оцінка) і слабкі (низька «сира» оцінка) сторони особистості (див. Додаток Д).

Шкалою локусу контролю (модифікований варіант опитувальника Дж. Роттера) було досліджено зміни в контрольно-оцінювальному компоненті.

За допомогою опитувальника можна оцінити рівень суб'єктивного контролю над різноманітними ситуаціями, іншими словами, визначити ступінь відповідальності людини за свої вчинки та своє життя. Люди відрізняються по тому, як вони пояснюють причини значущих для себе подій і де локалізують контроль над ними. Можливими є два полярних типи такої локалізації: екстернальний (зовнішній локус) та інтернальний (внутрішній локус). Перший тип виявляється, коли людина вважає, що те, що відбувається з нею, не залежить від неї, а є результатом дії зовнішніх чинників (наприклад, випадковості або втручання інших людей). У другому випадку людина інтерпретує значущі події як результат своїх власних зусиль (див. Додаток Е).

Суб'єкти активізації пізнавальної діяльності студента зробили значний внесок до розвитку кожного компонента пізнавальної діяльності студента. Зокрема, викладачами організовувалася робота на самому занятті, групова робота студентів, і, що не менш важливо, ефективною була самотійна робота студента, а саме: створення мультимедійних презентацій, пошук аудіовізуальних матеріалів в мережі Інтернет, тощо. Зазначимо, що в ефективній організації самотійної роботи студентів навчальна діяльність викладача є засобом підвищення ефективності самотійної навчальної діяльності студентів та має локальний характер, а саме - спонукає активізації пізнавальної діяльності студентів.

Значний внесок до розвитку пізнавальної діяльності студентів внесли самі студенти завдяки самоконтролю і самооцінці. Під час формування

самоконтролю відбувалась зміна позиції студента у процесі становлення нових засобів навчальної діяльності, збільшення частки його самостійності у процесі опанування знань із дисципліни; зміна форм співпраці викладача із студентом, що пов'язано з переходом від спільної діяльності викладача та студента до повністю саморегульованої діяльності.

Навчання і формування самоконтролю у студентів, у свою чергу, сприяло становленню у студентів адекватної самооцінки своєї навчальної діяльності.

Про те, що самоконтроль та самооцінка є важливими для активізації пізнавальної діяльності студентів, свідчить той факт, що дія самоконтролю нерозривно пов'язана із дією самооцінки, оскільки, контролюючи свою навчальну діяльність, студент оцінював її і на базі отриманої оцінки вирішував, чи необхідно йому вносити корективи у свій навчальний процес.

Експериментальна перевірка ефективності застосування аудіовізуальних засобів навчання з метою активізації пізнавальної діяльності студента містила у собі емпіричне дослідження рівня розвитку кожного компонента пізнавальної діяльності.

Отже, на основі теоретичного аналізу проблеми було визначено роль аудіовізуальних засобів навчання для активізації пізнавальної діяльності студента, яку досліджено за компонентами пізнавальної діяльності.

2.3. Аналіз результатів дослідження активізації пізнавальної діяльності студентів

На першому (констатувальному) етапі дослідження було отримано наступні результати.

З метою вивчення мотиваційної структури студентів контрольної та експериментальної груп було використано опитувальник А. Реана «Мотивація успіху та боязні невдач».

Студентам було поставлене завдання відповісти на двадцять запитань. За

кожне співпадіння відповіді з ключем студенту нараховували 1 бал. Потім підраховувалась загальна кількість балів. Якщо кількість набраних балів від 1 до 7, то діагностується мотивація на невдачу (страх невдачі) – низький рівень. Якщо кількість набраних балів від 14 до 20, то діагностується мотивація на успіх (надія на успіх) – високий рівень. Якщо кількість набраних балів від 8 до 13, то слід вважати, що мотиваційний полюс яскраво не виражений – середній рівень. При цьому можна вважати, що якщо кількість балів 8, 9, тоді існує певна тенденція до мотивації на невдачу, а при кількості балів 12, 13 – на успіх.

Встановлено, що значна частина студентів контрольної та експериментальної груп мали приблизно однакові показники на початку експерименту, що вказують на те, що мотиваційний полюс у них чітко не виражений (50% – контрольні групи та 45% – експериментальні групи). З результатів дослідження видно, що лише 4 студента КГ та 3 студента ЕГ, що відповідає 20% та 15%, продемонстрували мотивацію на успіх (рис. 2.1.). Середній бал мотивації успіху та уникнення невдачі у контрольній групі склав 8,3, у експериментальній групі – 8,4.

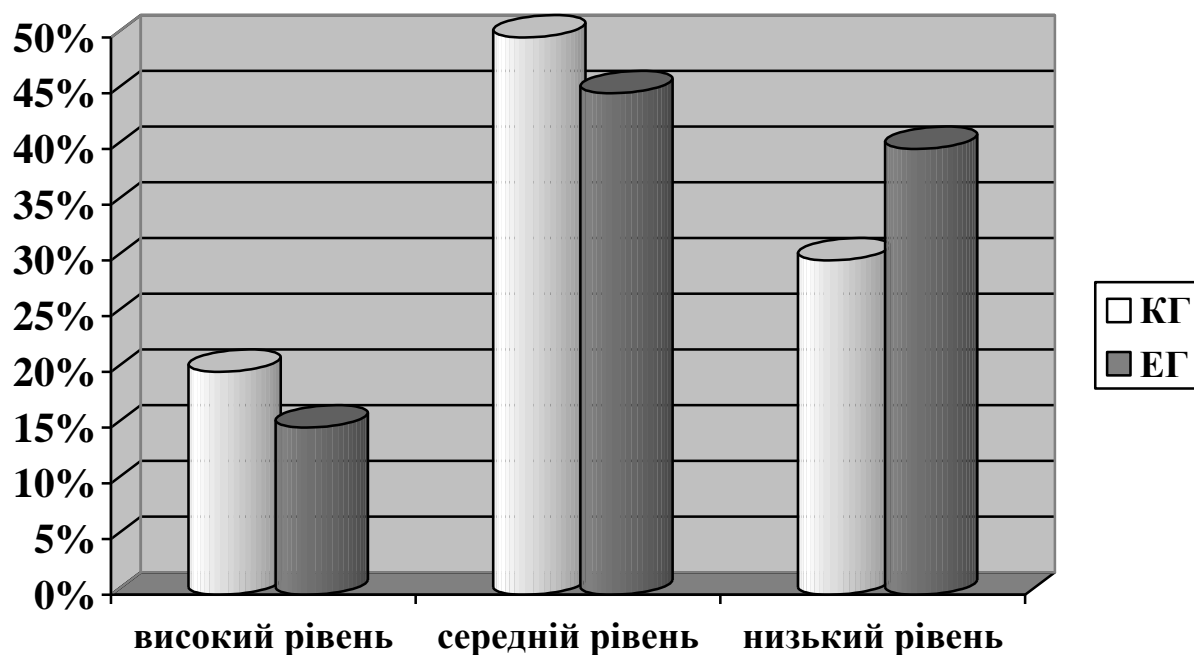

Рис. 2.1. Результати діагностики мотивації успіху та боязні невдачі в контрольній та експериментальній групах на початку експерименту

Мотивація на успіх відноситься до позитивної мотивації. За такої мотивації людина, починаючи справу, намагається досягнути чогось конструктивного, позитивного. Такі студенти зазвичай впевнені в собі, в своїх силах, відповідальні, ініціативні та активні. Їх відрізняє наполегливість та цілеспрямованість.

З метою перевірки рівня розвитку вольової саморегуляції загалом, та наполегливості зокрема було використано методику «Дослідження вольової саморегуляції» А. Зверькова та Є. Ейдмана. Рівні вольової саморегуляції визначаються порівнянням із середніми значеннями кожної шкали. Якщо вони становлять більше половини максимально можливої суми збігів по анкеті, то цей показник відображає високий рівень розвитку загальної саморегуляції, наполегливості чи самовладання.

Встановлено, що студенти КГ мають в середньому 9,2 бали за шкалою загальної саморегуляції, за шкалою наполегливості – 6,1, за шкалою самовладання – 5,2 бали, що демонструє низький рівень розвитку вольової саморегуляції. Лише 4 студента (20%) КГ мають високий рівень, у 7 (35%) студентів виявлено показники низького рівня вольової саморегуляції (рис. 2.2.).

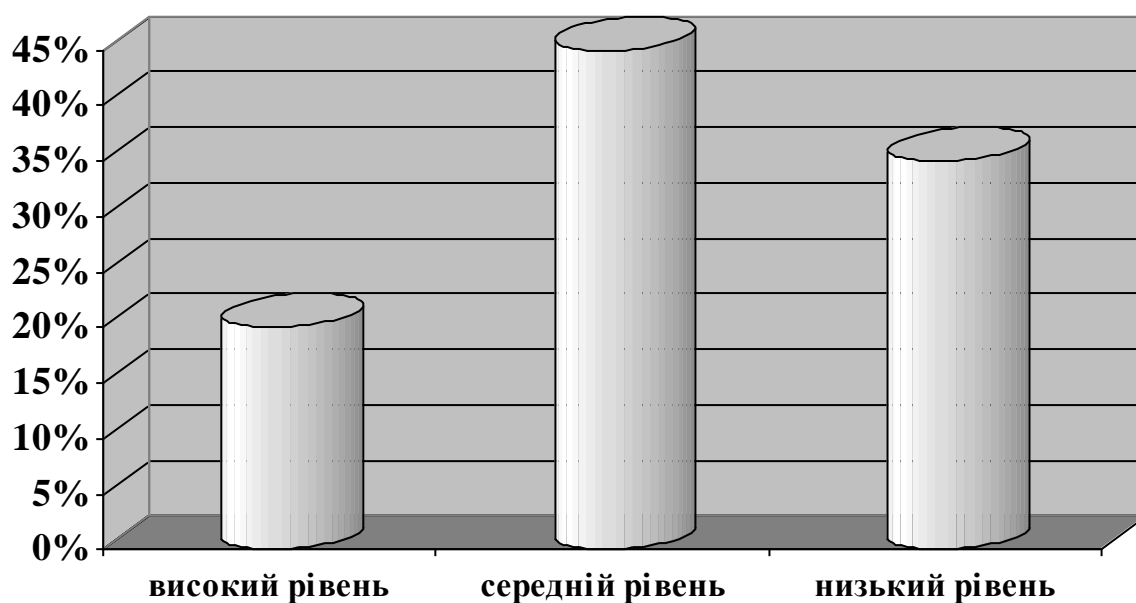

Рис. 2.2. Рівні розвитку вольової саморегуляції в контрольній групі на початку експерименту

Результати діагностики рівня вольової саморегуляції у студентів експериментальної груп показують, що середній бал по групі складає: за загальною шкалою 10,1; за шкалою наполегливості – 6,3, за шкалою самовладання – 5,1 бали, що також відповідає низькому рівню розвитку вольового компоненту.

Встановлено, що лише у 3 студентів (15%) ЕГ виявлено високий рівень. Високий бал за загальною шкалою властивий емоційно зрілим, активним, незалежним, самостійним особам, їх відрізняє спокій, упевненість у собі, стійкість намірів, реалістичність поглядів, розвинене почуття особистого обов'язку. Середній рівень розвитку вольового компоненту пізнавальної діяльності виявлено у 8 студентів (40%). Натомість 9 студентів (45%) демонструють низькі показники вольової саморегуляції. Студенти із низьким рівнем вольової саморегуляції характеризуються як чутливі, емоційно нестійкі, вразливі та невпевнені у собі люди, яким властива імпульсивність та нестійкість намірів. Це може також бути пов'язано із нездатністю до рефлексії та самоконтролю (рис. 2.3.).

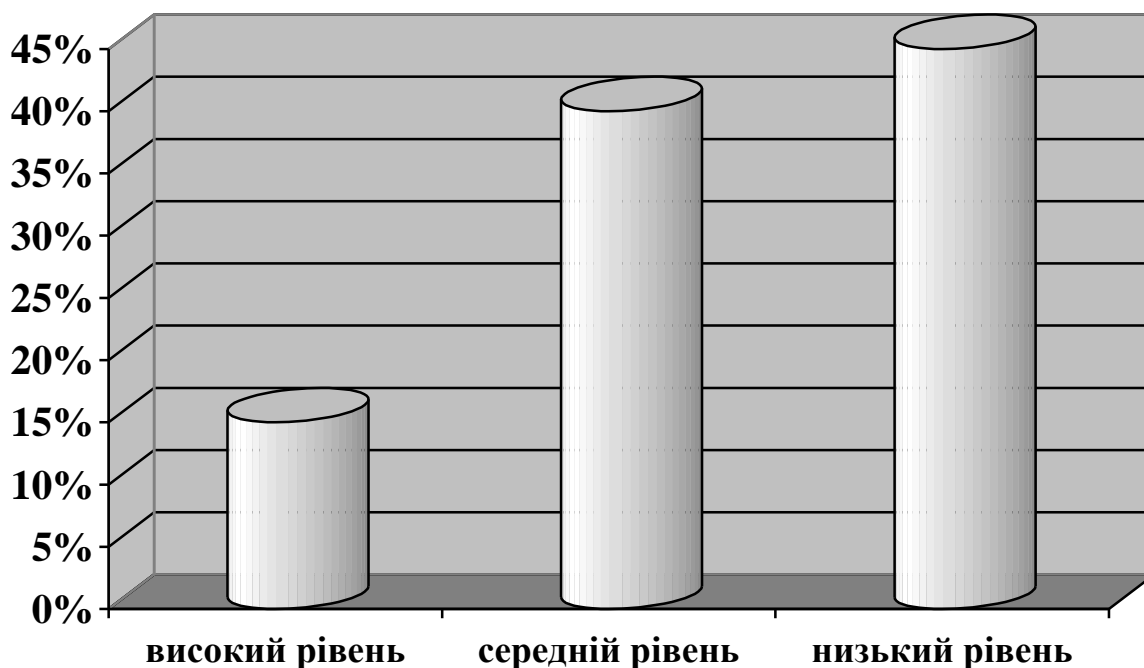

Рис. 2.3. Рівні розвитку вольової саморегуляції в експериментальній групі на початку експерименту

Отже, показники дослідження мотиваційно-вольового компоненту демонструють, що мотиваційний полюс у студентів і контрольної, і експериментальної груп чітко не виражено на початку експерименту.

Для визначення рівня когнітивного компоненту, використовувалася модифікована методика «Визначення рівня навченості» П. Третьякова (див. Додаток В).

Результати дослідження навчальних можливостей студентів на початку експерименту показані в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Показник навчальних можливостей студентів контрольної та експериментальної груп на початку експерименту

Групи студентів	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Контрольна група	20%	45%	35%
Експериментальна група	25%	35%	40%

Як видно із таблиці, 20% студентів контрольної групи та 25% студентів експериментальної групи мають високий рівень навчальних можливостей, що вказує на наявність у студентів умінь застосовувати отримані знання в новій ситуації, знаходити оригінальні підходи до вирішення проблемних ситуацій, завдань та задач творчого характеру. Низький рівень навчальних можливостей виявлено у 35% студентів КГ та у 40% студентів ЕГ (такі студенти зуміли виконати завдання лише репродуктивного характеру). Зазначимо, що середній бал навчальних можливостей у контрольній групі дорівнює 1,8, у експериментальній групі – 1,7 балів.

Процесуально-операційний компонент досліджувався з використанням методики діагностики особистісної креативності О. Тунік. Діагностика дозволяла виявити наскільки допитливими, з гарно розвинутою уявою, орієнтованими на пізнання складних явищ та схильними до ризику є студенти. Встановлено, що студенти контрольної та експериментальної груп мають

приблизно однакові загальні суми 65,6 та 65,8 відповідно, що можна пояснити однаковими умовами та рівнем підготовки.

Студент з вираженою допитливістю характеризується тим, що він ставить багато запитань, які стосуються всіх і всього, він полюбляє вивчати структуру механічних речей, він знаходиться у постійному пошуку нових шляхів та способів мислення, полюбляє знайомитись із новими речами та ідеями, він постійно намагається знайти нові можливості рішення завдань, вивчає книги, карти, картини для того щоб дізнатись якомога більше.

Студент з розвинутою уявою характеризується тим, що він вигадує оповідання про невідомі йому місця, які він ніколи не бачив та не відвідував; уявляє, як інші студенти будуть вирішувати проблему, яку він намагається вирішити сам; він мріє про різні невідомі йому місця та речі; любить розмірковувати про явища, з якими він ще не стикався; він сприймає те, що намальовано на картинах і малюнках не так, як інші, незвичайно; часто дивується з приводу різних ідей і подій.

Студент, який орієнтований на пізнання складних явищ, цікавиться складними речами та ідеями; полюбляє ставити перед собою складні завдання; вивчаючи щось нове, він відмовляється від допомоги та демонструє наполегливість в досягненні своєї мети; запропоновані ним способи вирішення проблеми зазвичай відрізняються складністю, навіть якщо здається, що немає в цьому необхідності; він полюбляє складні завдання.

Студент, який схильний до ризику, характеризується тим, що відстоює свої ідеї та не звертає увагу на думки та реакції інших; він ставить перед собою високі цілі і намагається їх досягнути; він розуміє, що може припуститись помилок і зазнати невдачі; він любить вивчати нові речі або ідеї і не схильний піддаватися чужій думці; не турбується, коли однокурсники, викладачі або батьки висловлюють своє несхвалення; він полюбляє ризикувати, щоб дізнатися, що з цього вийде [8, 83-84].

Контрольно-оцінний компонент тестувався за модифікованим опитувальником Дж. Роттера, за допомогою якого можна оцінити рівень

суб'єктивного контролю над різноманітними ситуаціями, іншими словами, визначити ступінь відповідальності людини за свої вчинки та своє життя. Результати представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати за модифікованим опитувальником Дж. Роттера у контрольній та експериментальній групах на початку експерименту (у балах)

Шкала локусу контролю	Контрольна група	Експериментальна група
Інтернальність загальна (Із), max=44	34,7	32,3
Інтернальність у сфері досягнень (Ід), max=12	8,3	8,5
Інтернальність у сфері невдач (Ін), max=12	7,5	7,5
Інтернальність у сфері сім'ї (Іс), max=10	6,8	6,5
Інтернальність у сфері робітничих відносин (Ів), max=8	6,3	6,8
Інтернальність у сфері міжособистісних стосунків (Ім), max=4	3,1	3,1
Інтернальність у сфері ставлення до здоров'я (Ізд), max=4	2,5	2,5

Узагальнивши результати за всіма методиками нами встановлено, що високий рівень пізнавальної діяльності мають 20% студентів контрольної групи та 20% студентів експериментальної групи; середній рівень виявлено у 45% студентів контрольної групи та у 40% студентів експериментальної групи; низький рівень демонструють 35% студентів контрольної групи та 40% студентів експериментальної групи (рис. 2.4.).

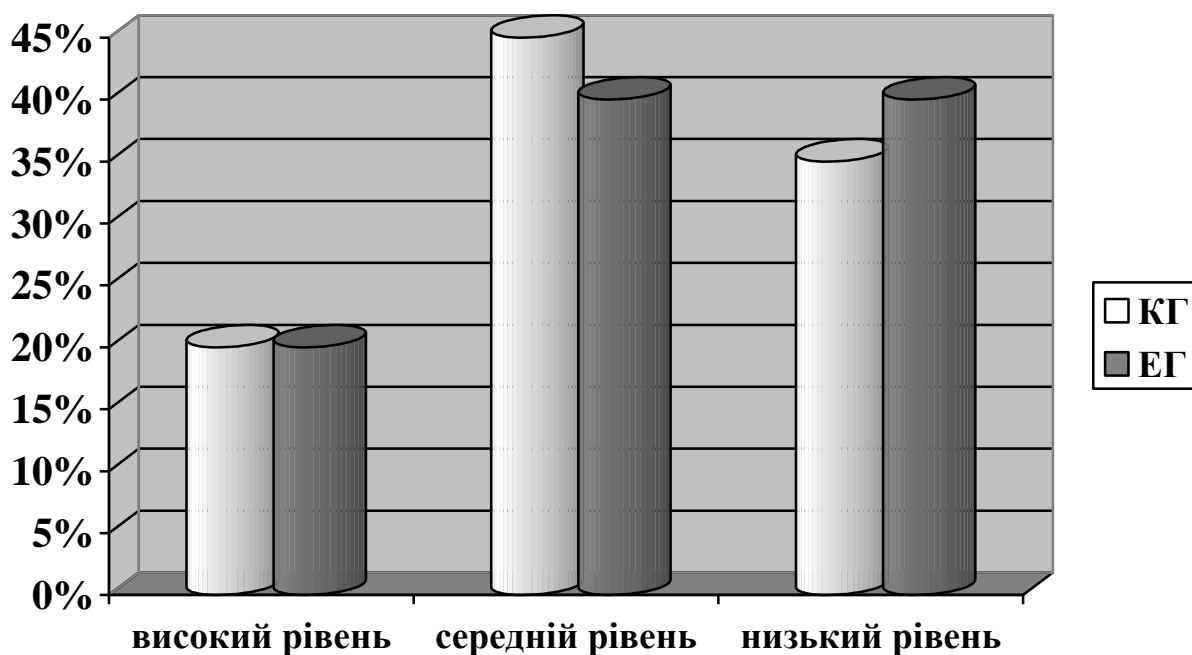

Рис. 2.4. Рівні пізнавальної діяльності студентів контрольної та експериментальної груп на початку експерименту

Після проведення занять з експериментальною групою із використанням аудіовізуальних засобів навчання на другому (формульованому) етапі дослідження було встановлено, що аудіовізуальні засоби навчання, які використовувалися, мали переважно позитивний вплив як на кожний компонент активізації пізнавальної діяльності студента, зокрема, так і на розвиток пізнавальної діяльності загалом.

В таблиці 2.4 надана динаміка зміни показників розвитку компонентів пізнавальної діяльності у студентів контрольної та експериментальної груп (в балах).

Результати завершення експерименту надали змогу спостерігати мотивацію на успіх у студентів експериментальних груп (зростання з 8,4 до 15,1), що в свою чергу надає змогу стверджувати, що за такої мотивації студент, починаючи справу, намагатиметься досягнути чогось конструктивного та позитивного. Разом із тим, мотиваційний полюс студентів контрольної групи, незважаючи на зростання, залишився чітко невираженим (11,2).

Таблиця 2.4

Динаміка зміни показників розвитку компонентів пізнавальної діяльності у студентів контрольної та експериментальної груп (в балах)

Компонент пізнавальної діяльності студента	Конт. група (КГ)			Експер. група (ЕГ)		
	Почат. експер.	Завер. експер.	Зміна	Почат. експер.	Завер. експер.	Зміна
Мотиваційно-вольовий						
Мотивація успіху та уникнення невдачі (опитувальник А. Реана): min=0, max=20	8,3	11,2	2,9	8,4	15,1	6,7
Рівень розвитку вольової саморегуляції (методика А. Зверькової та Є. Ейдмана): загальна шкала: min=0, max=24	9,2	10,3	1,1	10,1	15,8	5,7
шкала наполегливості min=0, max=16	6,1	7,3	1,2	6,3	10,2	3,9
шкала самовладання min=0, max=13	5,2	5,8	0,6	5,1	7,7	2,6
Когнітивний компонент						
Визначення рівня навченості (методика П. Третьякова) min=1, max=3	1,8	2,3	0,5	1,7	2,6	0,9
Процесуально-операційний компонент						
Діагностика особистісної креативності (методика О.Є.Тунік), max=100	65,8	64,5	-1,3	65,6	66,4	0,8
Контрольно-оцінний компонент						
Шкала локусу контролю (модифікований варіант опитувальника Дж. Роттера):						
Інтернальність загальна, max=44	34,7	32,6	0,9	32,3	34,6	2,3
Інтернальність у сфері досягнень, max=12	8,3	8,5	0,2	8,5	8,6	0,1
Інтернальність у сфері невдач, max=12	7,5	7,6	0,1	7,5	8,1	0,6
Інтернальність у сфері сім'ї, max=10	6,8	6,7	-0,1	6,5	7,1	0,6
Інтернальність у сфері відносин, max=8	6,3	7,4	1,1	6,8	7,4	0,6
Інтернальність у сфері міжособистісних стосунків, max=4	3,1	3,2	0,1	3,1	3,2	0,1
Інтернальність у сфері ставлення до здоров'я, max=4	2,5	3,2	0,7	2,5	2,6	0,1

Із наведених результатів дослідження когнітивного компоненту видно, що результати обох груп на початку експерименту приблизно однакові (1,7 в ЕГ і 1,8 у КГ), проте, дещо вищими – у студентів контрольної групи. Після

застосування в ЕГ аудіовізуальних засобів навчання на заняттях; відповідну організацію самостійної і групової роботи викладачів, - показники у студентів ЕГ майже вдвічі перевищили показники студентів контрольної групи (динаміка росту – 0,9 і 0,5 відповідно). Отже, як видно з дослідження, використання аудіовізуальних засобів, що, в свою чергу, привели до покращення організації самостійної та індивідуальної роботи, створили передумови для розвитку когнітивного компонента пізнавальної діяльності студентів.

Наступним компонентом, що тестувався в межах дослідження, був процесуально-операційний компонент. Кращі показники тестування процесуально-операційного компонента (зниження у студентів контрольної групи (-1,3) і підвищення у студентів експериментальної групи (0,8), причому на початку тестування студенти обох груп мали приблизно однакові загальні суми – 65,8 у КГ та 65,6 у ЕГ) можна пояснити більшою самостійністю студентів експериментальної групи завдяки різноманітним формам самостійної й індивідуальної роботи, що проводилась у межах застосування аудіовізуальних засобів навчання.

Контрольно-оцінний компонент тестувався за модифікованим опитувальником Дж. Роттера, за допомогою якого можна оцінити рівень суб'єктивного контролю над різноманітними ситуаціями, іншими словами, визначити ступінь відповідальності людини за свої вчинки та своє життя.

Дослідження свідчить, що студенти обох досліджуваних груп мають достатньо високі показники за шкалою загальної інтернальності (Із). У студентів експериментальної групи і в студентів контрольної групи можна спостерігати тенденцію до зростання цього показника, проте зростання на 2,3 бали в експериментальній групі порівняно із 0,9 балами у контрольної групи свідчить про те, що студенти експериментальної групи мають більш високий рівень суб'єктивного контролю над будь-якими важливими ситуаціями.

Динаміка незначного зростання спостерігається й у другій шкалі – інтернальності в сфері досягнень (Ід) (на 0,2 та 0,1 відповідно). Показник зріс на середині експерименту і значно не змінився наприкінці, що можна пов'язати

зі зменшенням вимог студентів до себе, а відтак кожен їх успіх – то щастя, а кожна невдача – то закономірність.

Що стосується показника інтернальності в сфері невдач (Ін), то тут ми спостерігаємо його зростання в експериментальній групі (зростання на 0,6) та зростання, а потім спад у студентів контрольної групи (зростання на 0,1). Такі показники можна пояснити тим, що у студентів експериментальної групи було створено умови, які не дають їм знизити вимоги до себе, відповідно і невдачі у навчанні вони переживали набагато менше, що надає можливість говорити про ефективність застосування аудіовізуальних засобів навчання для активізації пізнавальної діяльності.

Високий показник інтернальності в сфері сім'ї (Іс) (6,7 у КГ і 7,1 у ЕГ) означає, що студент вважає себе відповідальним за події, які відбуваються в його сім'ї. Показники в обох групах є достатньо високими і мають тенденцію до зростання в експериментальній групі (на 0,6), що можна пояснити високим рівнем розуміння подій минулого та мати активну громадянську позицію в житті, щоб виборювати краще майбутнє для своїх рідних і близьких зокрема, а для держави в цілому.

Високий показник трудових відносин (Ів), який ми спостерігаємо в обох групах (7,4), свідчить про те, що студент вважає себе, свої дії важливим чинником організації власної діяльності. Високі показники за шкалою міжособистісних стосунків (Ім) (3,2 в обох групах) свідчать про те, що студент відчуває, що може викликати повагу і симпатію інших людей.

Середніми є показники інтернальності стосовно здоров'я (Ізд) (3,2 у контрольній групі та 2,6 в експериментальній). Високий показник Ізд свідчить про те, що студент вважає себе багато в чому відповідальним за своє здоров'я і вважає, що одужання залежить переважно від правильності його дій, а саме, контролю за часом роботи з технічними засобами навчання. Студент із низьким показником Ізд вважає здоров'я та хворобу результатом випадку і сподівається на те, що одужання прийде в результаті дій інших людей.

Узагальнивши дані за всіма методиками було отримано наступні рівні

пізнавальної активності студентів контрольної та експериментальної груп в кінці експерименту (рис. 2.5.).

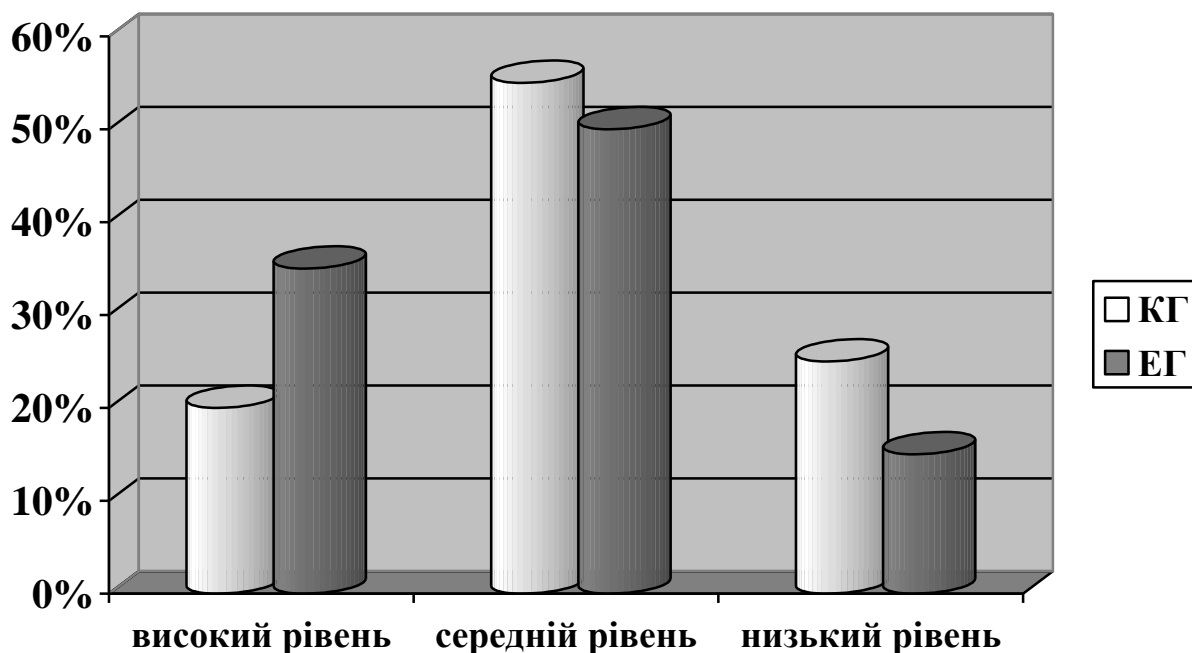

Рис. 2.5. Рівні пізнавальної діяльності студентів контрольної та експериментальної груп на завершення експерименту

У контрольній групі змін майже не відбулося. Високий рівень залишився 20%, середній рівень збільшився на 10% і склав 55%, низький рівень відповідно зменшився на 10% і дорівнює 25%. У експериментальній групі високий рівень продемонстрували 35% студентів, середній рівень встановлено у 50% досліджуваних та низький рівень спостерігаємо лише у 15%.

Отже, з огляду на отримані результати проведених досліджень можна дійти висновку, що включені у навчання аудіовізуальні засоби безперечно позитивно впливають на активізацію пізнавальної діяльності студента, конкретно по кожному компоненту: мотиваційно-вольовому, когнітивному, процесуально-операційному та контрольному-оцінному. Кожний із зазначених аудіовізуальних засобів навчання, які були застосовані під час проведення експерименту, і вжитими заходами для організації проведення занять із застосуванням ТЗН, вносить значний позитивний внесок для активізації

пізнавальної діяльності студентів.

Емпіричне дослідження надало змогу дослідити рівень активізації кожного компонента пізнавальної діяльності. Тестування мотиваційно-вольового компонента свідчить, що у студентів експериментальної групи мотиваційний полюс, який не був чітко виражений на початку навчання із застосуванням аудіовізуальних засобів, змінився на мотивацію на успіх (зміна показника із 8,4 до 15,1), а показник вольової саморегуляції збільшився на 5,7 бали (за загальною школою).

Показники тестування когнітивного компонента у студентів експериментальної групи демонструють майже вдвічі більшу динаміку росту, ніж відповідні показники у студентів контрольної групи (динаміка росту 0,8 та 0,45 відповідно), що також надає змогу говорити про ефективність застосування аудіовізуальних засобів навчання, які застосовувались під час проведення занять з історії в рамках дослідження.

Ще яскравіше ефективність такого навчання демонструють показники тестування процесуально-операційного компонента, де можна було спостерігати зниження у студентів контрольної групи (-1,3) і підвищення у студентів експериментальної групи (0,8), що пояснюється більшою самостійністю студентів експериментальної групи завдяки можливості самостійної й індивідуальної роботи, яка проводилась у межах застосування запропонованих аудіовізуальних засобів навчання, що були підґрунтям для розвитку особистісної креативності.

Варто звернути увагу і на тестування контрольної оцінної компонента за шкалою загальної інтернальності (Із). Зростання на 2,3 бали цього показника у студентів експериментальної групи вказує на те, що вони мають більш високий рівень суб'єктивного контролю над будь-якими важливими ситуаціями, ніж студенти контрольної групи.

ВИСНОВКИ

Сучасний світ динамічний, мобільний, тому молода людина краще реагує і відгукується на нове у навчанні, тобто на те, що відповідає реальності, сучасним тенденціям розвитку суспільства. Застосування нових засобів навчання змінює його форму.

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури і практики підготовки майбутніх фахівців свідчать про те, що недостатня активізація пізнавальної діяльності породжує педагогічну суперечність між вимогами системи підготовки кадрів і особистості студента до рівня своєї професійної підготовки та дидактичними можливостями навчального процесу задовольнити ці вимоги. Вирішення цієї суперечності лежить на шляху пошуків більш сприятливих організаційно-педагогічних умов, якими на наш погляд є застосування аудіовізуальних засобів навчання як одного із основних механізмів активізації навчальної діяльності сучасних студентів.

Головною метою активізації є покращення якості навчально-виховного процесу за рахунок активності студентів закладів вищої освіти та їх самостійності, якою викладач може керувати завдяки новітнім технологіям та аудіовізуальним засобам навчання.

Використання аудіовізуальних та мультимедійних засобів є необхідною ланкою у роботі викладача в зв'язку з їх дидактичними можливостями. З метою активізації пізнавальної діяльності студентів – майбутніх учителів історії була розроблена програма з курсу історії, яка дозволила урізноманітнити форми подання інформації та навчальних завдань; забезпечити зворотній зв'язок, ввести діалог в навчальний процес, індивідуалізувати процес навчання, розширити поле самостійності; активізувати навчальну роботу студентів, посилити їх роль як суб'єкта навчальної діяльності, їх мотивацію до навчання.

Аналіз результатів розробленої програми формування знань показав, що різноманітність технологій навчання, використання всіх сучасних можливостей

та засобів навчання сприяє активізації пізнавальної діяльності майбутніх учителів.

Результати проведеного дослідження дали змогу виявити суттєві відмінності між рівнями сформованості знань у студентів, які навчалися за розробленою програмою, яка активно застосовувала аудіовізуальні засоби. При цьому вірогідність, валідність та надійність отриманих результатів забезпечувались вибором умов проведення експерименту, про що свідчить аналіз впливу додаткових факторів на результати експерименту.

Проведений аналіз результатів проведеного експерименту дозволив зробити висновок щодо стійкого впливу розробленої програми на рівень сформованості знань у студентів і показав, що застосування аудіовізуальних засобів навчання є ефективним і може бути використаним під час навчання студентів педагогічних спеціальностей.

Експериментальне дослідження надало змогу дослідити рівень активізації пізнавальної діяльності за наступними компонентами:

- мотиваційно-вольовий компонент;
- когнітивний компонент;
- процесуально-операційний;
- контрольньо-оцінний.

Вивчення кожного компоненту показало:

1. мотиваційний полюс у студентів, який не був чітко виражений на початку навчання, із застосуванням аудіовізуальних засобів змінився на мотивацію на успіх (зміна показника із 8,4 до 15,1), а показник вольової саморегуляції збільшився за загальною шкалою 5,7 бали;

2. майже вдвічі збільшилась динаміка росту когнітивного компоненту у студентів експериментальної групи, ніж відповідні показники у студентів контрольної групи (динаміка росту 0,9 та 0,5 відповідно);

3. зниження у студентів контрольної групи (-1,3) і підвищення у студентів експериментальної групи (+0,8) процесуально-операційного компоненту, що пояснюється більшою самостійністю студентів експериментальної групи

завдяки самостійній та індивідуальній роботі, яка проводилася в межах розробленої програми з застосуванням аудіовізуальних засобів;

4. зростання на 2,3 бали в межах загальної інтернальності (Із) у студентів експериментальної групи вказує на те, що вони мають більш високий рівень суб'єктивного контролю в різних ситуаціях, ніж студенти контрольної групи.

Узагальнення отриманих результатів за всіма компонентами пізнавальної діяльності на кінець експерименту показало, що: у контрольній групі високий рівень пізнавальної діяльності становить 20%, середній рівень – 55%, низький рівень дорівнює 25%; у експериментальній групі високий рівень мають 35% студентів, середній рівень встановлено у 50% досліджуваних та низький рівень виявлено лише у 15%.

Таким чином, зростання показників всіх компонентів, за якими проводилося дослідження та загального рівня пізнавальної діяльності у експериментальній групі, дають змогу говорити, що запропонована програма використання аудіовізуальних засобів навчання для активізації пізнавальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей є достатньо ефективною. Тобто, мета дослідження досягнута а завдання виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т. А. Пізнавальна активність студентів. *Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти*. Київ, 1994. С. 317-320.
2. Аристова Л. П. Активность учения школьников. Москва : Просвещение, 1968. 139 с.
3. Бабанский Ю. К., Поташник М. М. Оптимизация педагогического процесса. Київ : Радянська школа, 1983. 287 с.
4. Белич В. В. Соотношение эмпирического и теоретического в познавательной деятельности учащихся : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Челябинск, 1993. 50 с.
5. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии. Москва : Смысл, 1995. 167 с.
6. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
8. Венгер О. П. Психолого-педагогічні особливості розвитку пізнавальної діяльності студентів вищого навчального закладу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Острого, 2014. 225 с. URL: <https://theses.oa.edu.ua/DATA/33/VengerOP.pdf>.
9. Верисокин Ю. И. Видеофильм как средство мотивации школьников при обучении иностранному языку. *Иностранные языки в школе*. 2003. № 5. С. 31-34.
10. Верлань А. Ф., Тверезовська Н. Т. Дидактичні принципи в умовах традиційного і комп'ютерного навчання. *Педагогіка і психологія*. 1998. № 4. С. 126-132.
11. Вишковський І. В. Методи активізації пізнавальної діяльності. *Історія та правознавство*. 2007. № 12. С. 2-7.

12. Воронін Ю. А. Технічні та аудіовізуальні засоби навчання : навч. посіб. Воронеж : Воронежський державний педагогічний університет, 2001. 124 с.
13. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Москва : Педагогика, 1991. 387 с.
14. Гавриленко Ю. М. Ефективність застосування технічних засобів навчання. *Середня спеціальна освіта*. 1990. № 3. С. 23.
15. Гамезо М. В., Петрова Е. А., Орлова Л. М. Возрастная и педагогическая психология : учеб. пособ. Москва : Педагогическое общество России, 2003. 512 с.
16. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
17. Давидюк Н. М. Активізація пізнавальної діяльності студентів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Психологія*. 2000. Вип. 11. С. 346-354.
18. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. Москва : ИНТОР, 1996. 544 с.
19. Дубова Н. Методика активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх інженерів-педагогів харчових технологій під час проведення лабораторно-практичних занять. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2017. № 15. С. 50-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2017_15_8.
20. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
21. Загальна психологія : підручник / за заг. ред. С. Д. Максименка. 2-е. вид., доп і перероб. Вінниця : Нова Книга, 2004. 704 с.
22. Засядько І. І. Активізація пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації у процесі вивчення фізики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2007. 18 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/776/Zasyadko.pdf?sequence=3&isAllowed=y>.
23. Засядько І. І. Активізація пізнавальної діяльності студентів засобами

- комп'ютерної техніки. *Наукові записки. Педагогічні науки*. 2003. Вип. 51. С. 152-156.
24. Иоголевич А. В. Диагностика уровней познавательной активности старших школьников. *Новые исследования в педагогических науках*. 1976. № 2 (28). С. 3-11.
25. Іванєко Ю. В. Технологія формування пізнавальної активності студентів у початковій діяльності. *Theory and practice of science: key aspects*. 2021. № 49. С. 320-328. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/11338/10641>.
26. Ігнатенко М. Я. Методологічні та методичні основи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів старших класів при вивченні математики : дис... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 1997. 335 с.
27. Коджаспирова Г. М., Петров К. В. Технические средства обучения и методика их использования : учеб. пособ. Москва : Академия, 2001. 256 с.
28. Кожухар О. А. Інноваційні засоби навчання : навч. посіб. Чернігів, 2015. 16 с. URL: https://cn.nmc.dsns.gov.ua/files/2020/6/12/Innovaciyni_zasoby_navchannya.pdf.
29. Комарова Н. И. Технические и аудиовизуальные средства обучения : программа для студентов гуманитарных факультетов педагогических ВУЗов. Москва : МГПУ, 2004. 42 с.
30. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. Москва : Педагогика, 1982. Т. 1. 656 с.
31. Корнєв М. Н., Коваленко А. Б. Соціальна психологія : підручник. Київ : Вища школа, 1995. 304 с.
32. Коротаева Е. В. Уровни познавательной активности : технология обучения всего класса. *Русский язык в школе*. 1996. № 4. С. 3-8.
33. Костюк Г. С. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1988. 248 с.
34. Кухарев Н. В. На пути к профессиональному совершенству. Москва : Просвещение, 1990. 159 с.

35. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности. Москва : Знание, 1980. 96 с.
36. Литранович Ж. Т., Землянова В. Д. Развитие познавательной активности и творческих способностей учащихся в контексте современных образовательных технологий. *Педагогический альманах*. 2002. № 1. С. 94-99.
37. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. 2-е вид., вип., доп. Харків : «ОВС», 2000. 164 с.
38. Мар'яненко Л. В. Особливості структурної організації пізнавальної активності учнів. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1 (14). С. 14-23.
39. Матюшкин А. М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности. *Вопросы психологии*. 1982. № 4. С. 5-17.
40. Методологія наукової діяльності : навч. посіб. / Д. В. Чернілевський та ін. 2-е вид., доп. Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.
41. Назаров А. И. Обобщенная модель познавательной деятельности индивида. *Психологическая наука и образование*. 2000. № 3. С. 40-60.
42. Науково-методичні основи впровадження технологій змішаного навчання в системі відкритої післядипломної освіти : метод. посіб. / за заг. ред. С. П. Касьяна, В. В. Олійника, Л. Л. Ляхоцької; Київ, 2018. 311 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/718813/1/Метод_пос_07_12_2018.pdf
43. Носкова Т. М. Аудиовизуальные технологии в образовании. Санкт-Петербург : СПбГУКиТ, 2004. 86 с.
44. Олексюк О. Є. Активізація пізнавальної діяльності студентів у процесі загально-педагогічної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 24 с. URL: http://umo.edu.ua/images/content/depozitar/avtoreferaty/93_Avtoreferat-Oleksyuk-O.YE1.rtf.
45. Оленюк І. В. Методичні основи управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації у процесі навчання фізики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2005. 20 с. URL: <http://referatu.net.ua/referats/7569/161144>.

46. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота та ін. Київ : АСК., 2001. 256 с.
47. Основи інформаційних технологій навчання : посібник для вчителів / за ред. Ю. І. Машбіца. Київ : ТЗМН, 2001. 154 с.
48. Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Мелітополь ,14–16 червня 2018 р.) / ред.-упоряд. С. М. Дубяга, В. В. Чорна, І. О. Яковенко. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2018. 289 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/23232/1/2018_Starosta%20V_Popadich%20O_s.195-198%3B%20Starosta%20V_Keminj%20I_s.230-233%20Melitopol.pdf.
49. Пашукова Т. Й., Допира А. Й., Дьяконов Г. В. Психологические исследования. Практикум по общей психологии : учеб. пособ. Москва : Изд-во «Институт практической психологии», 1996. 127 с.
50. Педагогика профессионального образования / под ред. В. А. Сластенина. Москва : Прогресс, 2004. 368 с.
51. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова. Київ : Науковий світ, 2007. 274 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf.
52. Ребенок В. М. Особливості формування пізнавальної активності студентів у навчальному процесі ВНЗ. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 113. С. 193-196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_113_51.
53. Роман Л. В. Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів як засіб підвищення ефективності навчально-виховного процесу : навч. посіб. Донецьк, 2011. 38 с. URL: http://www.kievskiy-ruo.edu.kh.ua/Files/downloads/активізація_навчал_но-пізнавал_ної_діял_ності.doc.
54. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2 т. Москва : Педагогика, 1989. Т. 1. 485 с.
55. Савина Ф. К. Интегративные основы формирования познавательных

- интересов учащихся. *Целостный учебно-воспитательный процесс : исследование продолжается*. Волгоград, 1997. Вып. 4. С. 44-47.
56. Савка І., Якимович Т. Особливості білінгвального навчання: новий погляд на аудіовізуальні засоби. *Теорія і методика професійної освіти*. 2020. С. 228-231. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/28/45.pdf>.
57. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
58. Савчук Л. О. Сутність та основні складові самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів-економістів. *Социальные технологии. Актуальные проблемы теории и практики*. Запорожье, 2007. Вып. 35. С. 127-131.
59. Сенько Ю. В., Меллер О. М. Обучение и познавательная активность учащихся. Москва : Просвещение, 1989. 143 с.
60. Скалій Л. І. Використання інформаційних технологій у формуванні професійної компетенції майбутнього вчителя іноземних мов. *Іноземні мови*. 2005. № 4. С. 5-9.
61. Скаткин М. Н. Усовершенствование процессов обучения. Москва : Педагогика, 1981. 167 с.
62. Слостенин В. А. Педагогика : учеб. пособ. Москва : Академия, 2002. 576 с.
63. Слостухіна М. Як стимулювати пізнавальну діяльність учнів. *Педагогічна Житомирщина*. 2000. № 4. С. 19-22.
64. Собаева О. В. Активізація пізнавальної діяльності студентів в умовах дистанційного навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Харків, 2001. 27 с.
65. Сорокун П. А. Основы психологии. Псков : ПГПУ, 2005. 312 с.
66. Стечкевич О. О., Якимович Т. Д. Використання аудіовізуальних засобів навчання у професійно-практичній підготовці майбутніх фахівців. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вып. 52.. С. 152-156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mitimpt_2018_52_37.

67. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.
68. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. 425 с.
69. Теорія і методика формування навчально-пізнавальної активності студентів / за ред. А. Г. Лузан. Київ : НАУ, 2004. 271 с.
70. Тернавська Т. А. Педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності студентів ВНЗ у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Умань, 2008. С. 96-102.
71. Тернавська Т. А. Проблеми активізації пізнавальної діяльності у студентів ВНЗ. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2006. № 3. С. 24-29. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/7031>.
72. Третьяков П. И., Шамова Т. И., Капустин Н. П. Управление качеством образования – основное направление в развитии системы: сущность, подходы, проблемы : учеб. пособ. для вузов. Москва : Владос, 2002. 320 с.
73. Туник Е. Е. Психодиагностика творческого мышления. Креативные тесты. Санкт-Петербург : СПбГУМП, 1997. 134 с.
74. Ушинский К. Д. Собрание сочинений : в 2 т. Москва : Наука, 1948. Т. 2. 278 с.
75. Федорчук І. І., Федорчук І. П. Нові інформаційні технології навчання, дистанційна освіта: реалії сьогодення і перспективи розвитку. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вінниця, 2002. Ч. 1. С. 515-520.
76. Фоменко Л. М. Розвиток пізнавальної активності майбутніх учителів інформатики в процесі математичної підготовки : дис. ... д-ра філос. : 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). Харків, 2021. 281 с.
77. Фурман О. Проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності

- студентів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 3. С. 75-81.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2011_3_13.
78. Харламов И. Ф. Педагогика. Курс лекций. Москва : Гардарики, 1999. 520 с.
79. Хоменко Т. В. Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності студентів економічних спеціальностей у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2010. 257 с. URL: <http://93.183.203.244/xmlui/handle/123456789/734?show=full>.
80. Шамова Т. И. Активизация обучения студентов: методический материал. Москва : Педагогика, 1982. 195 с.
81. Шатун А. І. Про використання відеоматеріалів у навчальному процесі. *Середня спеціальна освіта*. 1991. № 4. С. 30.
82. Шльосек Ф. Використання засобів мультимедіа у професійній освіті. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. № 6. С. 42-46.
83. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. Москва : Педагогика, 1989. 160 с.
84. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2003. 560 с.
85. Якимович Т. Д. Основи дидактики професійно-практичної підготовки : навч.-метод. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2013. 136 с.
86. Ярослав Н. С., Король В. С. Пізнавальні психічні процеси та пізнавальна діяльність особистості : навч.-метод. посіб. Ніжин : НДПУ, 2004. 110 с.

Додаток А

Використання аудіовізуальних засобів навчання під час вивчення історії України

Тема	Аудіовізуальні засоби навчання
Рух опору та його течії. Утворення УПА	Рух Опору та його течії. Діяльність українського підпілля та радянських партизан. Створення УПА. (http://istoria-nova.at.ua/index/videomateriali_do_urokiv/0-47)
Виникнення політичних партій на Україні.	Виникнення політичних партій на Україні. Відео (http://istoriya-zosh1.ucoz.ua/load/videomateriali/filmi_onlajn/viniknennja_politichnikh_partij_na_ukrajini_video/15-1-0-45)
Внесок українців у світову культуру	Внесок українців у світову культуру. (http://istoriya-zosh1.ucoz.ua/load/istorija_ukrajini_11_klas/12)
Пийняття Незалежності України	ВР проголошує незалежність України 24.08.1991 (https://www.youtube.com/watch?v=UePyV4s67iE)
Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 р.	(Фрагмент з Х/Ф «Нескорений») Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. волею Українського народу . (https://www.youtube.com/watch?v=9ZAFwzaowbA)
Українці у сталінських таборах 1953-1954рр.	Фрагмент фільму Невідома Україна. Нариси нашої історії Фільм 99: «Замордовані покоління» (https://www.youtube.com/watch?v=3-gELVi0Im0)
Дисидентський рух в 60-70-х .	Прес-конф.дисидентів перед Днем свободи 19.11.2013 (https://www.youtube.com/watch?v=i-tmUPf_76E)
Голокост в роки Другої світової війни	Холокост Бухенвальд . Документальний фільм с унікальними кадрами кінохроніки об одном из наиболее жестких концентрационных лагерей . (https://www.youtube.com/watch?v=7НВРОhbpZpc)
Рух опору	Рух опору. Документальні кадри (https://www.youtube.com/watch?v=ayatEcQ75K8)
Вигнання окупантів з України	Бій за визволення с. Жолдаки. 1943 р. Військово-патріотична реконструкція «За рідну Сумщину», присвячена 70-річчю початку визволення Сумщини

	(https://www.youtube.com/watch?v=lv0MnsRo_y0)
Операція «Вісла»	28 квітня — операція «Вісла» (https://www.youtube.com/watch?v=DZWj3XGMwj8)
XX з'їзд КПРС. М.Хрущов	Хрущев взорвался в ООН! (https://www.youtube.com/watch?v=Kiwu2fzyzLU)
«Відлига в Україні»	Відлига. Україна. Становлення нації (2008) (https://www.youtube.com/watch?v=eSp__3hGwzE)
«Шістдесятництво в українській культурі»	Україна. Становлення нації (2008). (https://www.youtube.com/watch?v=FhTsDQPhVzk)
Зародження дисидентського руху в Україні	Фрагмент відео до студентівського проекту «Ліквідація білих плям». (https://www.youtube.com/watch?v=rVXRC05vgLk)
Повсякденне життя радянського суспільства	Кадри з фільму «Жизнь в СССР после войны в цвете. Тайны советского дефицита. Фильм первый: Ширпотреб» (https://www.youtube.com/watch?v=_PcQH5CO7ks&list=PLaWl3W5OcXSWpuZ-deZ7JpPTYOFTAT9U9)
Активізація опозиційного руху в 60-х на початку 70-х років.	Відопрезентація «Опозиційний рух в Україні у 60-80-х рр» (https://www.youtube.com/watch?v=j2gvG2-FCjU)
Зміни в соціальній та національній структурі населення в 60-70-х р.	Відеопрезентація «Етносоціальні процеси та рівень життя в Україні у 60-80-х рр» (https://www.youtube.com/watch?v=mFUNd0KX-KQ)
Причини та початок «Перебудови»	20 кроків до мрії. Крок 17 - Перебудова, Народний Рух (https://www.youtube.com/watch?v=ntDKz6WTxf4) «Суспільно політичні реформи в Україні доби горбачовської перебудови 1985-89рр.» (https://www.youtube.com/watch?v=d928O94AFpM)
Гласність і лібералізація на Україні.	Відеопрезентація «Гласність і лібералізація» (https://www.youtube.com/watch?v=KQsK94oRdjM)
Чорнобильська катастрофа	Чернобыльская катастрофа (хроника) (https://www.youtube.com/watch?v=KbsTBsvrLDI)
Декларація про	Відео «16-го липня 1990 р. з'явилася на світ декларація - про

державний суверенітет України 1991 р	державний суверенітет України» (https://www.youtube.com/watch?v=czucgG3ey1U)
Спроба державного перевороту в СРСР	Путч, 21 серпня 1991, Москва-хроніка. (https://www.youtube.com/watch?v=vGP99cz35HI)
Проголошення незалежності України	20 кроків до мрії. Крок 18 - Проголошення незалежності. (https://www.youtube.com/watch?v=j_Hiqd56HT4)
Прийняття Конституції України.	20 кроків до мрії. Крок 19 - Прийняття Конституції України (https://www.youtube.com/watch?v=rtytGfo-EJU)
Україна в умовах незалежності	20 кроків до мрії. Крок 20 - Сучасна Україна (https://www.youtube.com/watch?v=HRI9RalSrA4)
Зовнішня політика України	Основи зовнішньої політики України (Частина перша) (https://www.youtube.com/watch?v=FbwlLaju0M0)
Екологічні проблеми України	Сутінки цивілізації. Фільм 8. Україна (https://www.youtube.com/watch?v=zBwAY4Xv9PA)

Додаток Б

Модифікація опитувальника А. Реана «Мотивація успіху та уникнення невдачі»

Інструкція: Шановний студент! Прочитай наведені нижче думки і виріши, які з них стосуються тебе і, якщо ти з ними згоден, — поряд напиши «так». Якщо думка тебе не стосується, то напиши поряд «ні». Будь відвертий.

1. Включаючись у роботу, я, як правило, оптимістично сподіваюся на успіх.
2. В діяльності я звичайно активний.
3. Я схильний до вияву ініціативності.
4. При виконанні відповідальних завдань я прагну по можливості знайти причини, щоб відмовитися від них.
5. Я часто вибираю крайнощі: або надто легкі завдання, або нереалістично високі за складністю.
6. При зустрічі з перешкодами я, як правило, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. При чергуванні успіхів і невдач я схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї власної цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. При виконанні достатньо важких завдань, в умовах обмеження часу, моя результативність діяльності погіршується.
10. Я схильний виявляти наполегливість у досягненні мети.
11. Я схильний планувати своє майбутнє на досить віддалену перспективу.
12. Якщо я ризикую, то швидше з розумом, а не відчайдушне.
13. Я не дуже настирний у досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.

14. Я вважаю за краще ставити перед собою середні за складністю або трохи завищені, але досяжні цілі, ніж нереалістично високі.

15. У разі невдачі при виконанні якого-небудь завдання його привабливість для мене, як правило, знижується.

16. При чергуванні успіхів і невдач я схильний до переоцінки своїх невдач.

17. Я вважаю за краще планувати своє майбутнє лише на найближчий час.

18. При роботі в умовах обмеження часу результативність моєї діяльності поліпшується, навіть якщо завдання досить важке.

19. У разі невдачі при виконанні чого-небудь від поставленої цілі я, як правило, не відмовляюся.

20. Якщо я завдання вибрав собі сам, то у разі невдачі його привабливість для мене ще більше зростає.

Дякуємо за відповіді на питання анкети!

Ключ до опитувальника А.О. Реана:

Відповідь «Так» — питання № 1, 2, 3, 6, 8,10, 11,12, 14,16, 18,19,20.
Відповідь «Ні» — питання № 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17.

За кожний збіг відповіді з ключем випробовуваному ставиться один бал, Підраховується загальна кількість набраних балів.

Якщо студент отримав: від 1 до 7 балів, то діагностується мотивація на невдачу (боязнь невдачі); від 8 до 13 балів, то слід вважати, що мотиваційний полюс яскраво не виражений. Але при цьому слід розрізнити всередині цієї групи студентів тих, хто має певну тенденцію до розвитку мотивації на успіх: такими є ті підлітки, які набрали 12—13 балів.

Якщо студент набрав 8—9 балів, то у нього більшою мірою схильність (тенденція) до уникнення невдачі; від 14 до 20 балів, то діагностується мотивація на успіх (прагнення до досягнень).

Додаток В

Методика дослідження вольової саморегуляції

А. Зверькова та Є. Ейдмана

Вам пропонується тест, який включає 30 тверджень. Уважно прочитайте кожне з них та вирішіть, наскільки воно характеризує вас. Якщо правильно характеризує, то на аркуші для відповідей навпроти номера даного твердження поставте знак «+» якщо вважаєте, що неправильно, знак «-»

1. Якщо в мене щось не виходить, то нерідко виникає бажання покинути цю справу.

2. Я не відмовляюся від своїх задумів і справ, навіть якщо доводиться вибирати між ними та приємною компанією.

3. За необхідності мені неважко стримати спалах гніву.

4. Звичайно я зберігаю спокій, чекаючи товариша, який спізнюється на призначений час.

5. Мене важко відірвати від розпочатої роботи.

6. Мене дуже вибиває з колії фізичний біль.

7. Я завжди намагаюся вислухати співрозмовника, не перебиваю, навіть якщо не терпиться йому заперечити.

8. Я завжди відстоюю свою позицію у розмові.

9. Якщо треба, я можу не спати кілька ночей (наприклад, робота, чергування) і весь наступний день бути «в гарній формі».

10. Мої плани занадто часто перекреслюються зовнішніми обставинами.

11. Я не вважаю себе терплячою людиною.

12. Не так просто мені примусити себе байдуже спостерігати хвилююче видовище.

13. Мені рідко вдається примусити себе продовжувати роботу після серії прикрих невдач.

14. Якщо я ставлюся до когось погано, мені важко приховати зневагу до

нього.

15. За потреби я можу займатися своєю справою в незручних та в не пристосованих до цього умовах.

16. Мені дуже ускладнює роботу усвідомлення того, що її необхідно виконати в точно визначений термін.

17. Я вважаю себе рішучою людиною.

18. З фізичною втомою я справляюся значно краще, ніж інші.

19. Краще зачекати ліфт, ніж підійматися сходами.

20. Зіпсувати мені настрій не так просто.

21. Інколи якась дрібниця заповнює мої думки, не дає спокою, і я не можу її позбутися.

22. Мені важче, ніж іншим зосередитися на завданні чи на роботі.

23. Сперечатися зі мною важко.

24. Я завжди прагну довести розпочату справу до кінця.

25. Мене легко відвернути від справ.

26. Я іноді помічаю, що намагаюся домогтися свого всупереч об'єктивним обставинам.

27. Люди іноді заздрять моєму терпінню та допитливості.

28. Мені важко зберегти спокій у стресовій ситуації.

29. Я помічаю, що під час одноманітної роботи мимоволі починаю змінювати спосіб дії, навіть якщо це інколи призводить до погіршення результатів.

30. Мене, як правило, дратує, коли «перед носом» зачиняються двері транспорту або ліфта, що від'їжджають.

Додаток Г

Методика П. Третякова «Визначення рівня навченості»

Навченість, як розглядалося в теоретичній частині роботи, - це реально засвоєні знання, вміння і навички. У педагогіці виділяються п'ять рівнів навченості: 1) розрізнення, 2) запам'ятовування, 3) розуміння, 4) уміння (репродуктивні), 5) перенесення (творчі уміння).

Перший рівень навченості – розрізнення – характеризується тим, що студент може відрізнити один об'єкт від іншого по найбільш істотних ознаках.

Другий рівень навченості - запам'ятовування - характеризується тим, що студент може переказати зміст тексту, правила, положення, теоретичні твердження.

Третій рівень навченості - розуміння. Студент може встановлювати причинно-наслідкові зв'язки явищ, подій фактів; вільно вивести причину і наслідок.

Четвертий рівень навченості – рівень умінь (репродуктивних). Він характеризується тим, що студент володіє закріпленими способами застосувань знань на практиці.

П'ятий рівень навченості - перенесення - це рівень творчих умінь, коли студенти можуть використовувати знання, вміння в нестандартних навчальних ситуаціях.

Для розрахунку рівня навченості ми також використовували формулу, запропоновану російським вченим В. Симоновим стосовно п'ятибальною системою оцінювання результатів навчальної діяльності студентів:

$(n \text{ «5»} \times 100\% + n \text{ «4»} \times 64\% + n \text{ «3»} \times 36\% + n \text{ «2»} \times 16\%) / n$ де:

n «5» - кількість отриманих «п'ятірок»;

n «4» - кількість отриманих «четвірок»;

n «3» - кількість отриманих «трійок»;

n «2» - кількість отриманих «двійок»; n - кількість студентів.

Тест для визначення навченості з історії України

1 рівень розрізнення

1. Укажіть, який документ прийняла Верховна Рада України 24 серпня 1991 р.

А Декларація про державний суверенітет - України

Б Акт проголошення незалежності - України

В Конституція України

Г Акт відновлення - Української держави

2. Коли Україна стала членом Ради Європи?

А 1991 р.

Б 1995 р.

В 1992 р.

Г 1994 .

3. Позначте відповідність між подіями та датами .

А Початок першої п'ятирічки

Б Проголошення курсу на індустріалізацію

В Початок стахановського руху

Г Початок другої п'ятирічки

1 1925 р.

2 1933 р.

3 1935 р.

4 1932 р.

5 1928 р

2 рівень відтворення

1. Упізнайте особу за описом.

«Видатний український письменник, громадський діяч. Від 1959 до 1971 р. очолював Спілку письменників України. Академік НАН України , Геро й Соціалістичної Праці, лауреат Ленінської та Державних премій СРСР, перший лауреат Державної премії УРСР ім. Т.Г. Шевченка.

Широко відомі його романи «Прапорносці», «Собор» та ін. Твори автора

перекладені 67 мовами світу».

А Юрій Щербак

Б Павло Загребельний

В Олесь Гончар

Г Віталій Коротич

2. Відтворіть хронологічний ланцюжок подій

А Визволення України від окупантів

Б Завершення Другої Світової війни

В Початок німецько-радянської війни

Г Визволення Києва

1 1945 р.

2 1943 р.

3 1941 р.

4 1944 р.

5 1942 р.

2. Відтворіть події за хронологічною послідовністю.

А Початок суцільної колективізації

Б Утвердження плану ГОЕЛРО

В Початок індустріалізації

Г Запровадження нової економічної політики

3 рівень розуміння

1. Які сфери життя радянського суспільства, на думку «шістдесятників», підлягали реформуванню першочергово?

А Соціальна й духовна

Б Економічна й політична

В Військова й патріотична

Г Духовна й політична

2. Установіть відповідність між історичними подіями та датами, які мали місце в 1939-1941 рр.

А Вступ Червоної армії на територію Польщі

Б Приєднання трьох повітів Бессарабії до УРСР

В Договір про ненапад між СРСР і Німеччиною

Г Торгівельно-кредитна угода між СРСР і Німеччиною

1 28 червня 1940 р.

2 17 вересня 1939 .

3 22 червня 1941 р.

4 23 серпня 1939 р.

5 19 серпня 1939 р.

4 рівень – репродуктивний

1. Виберіть події, які мали місце в історії 1985-1990р в Україні та перекажіть основні події.

1 Утворення Української Гельсінської групи

2 Прийняття Закону Про мови в Українській СРСР»

3 Прийняття Конституції України

4 Укладення Конституційного договору

5 Виникнення Українського культурологічного клубу

6 Прийняття останньої Конституції УРСР

7 Утворення Української Гельсінської спілки.

2. Зіставте відповідність між термінами та їхніми визначеннями .

А Конституція

Б Влада

В Політика

Г Пропаганда

1 Сфера діяльності, спрямована на досягнення, утримання й реалізацію влади - індивідами й соціальними групами.

2 Основний закон держави, який визначає суспільний і державний устрій, порядок , принципи утворення і повноваження законодавчих, виконавчих, судових органів влади; права, свободи й обов'язки громадян.

3 Діяльність, що передбачає поширення, поглиблене роз'яснення будь-яких поглядів, ідей, теорій та забезпечує закріплення в свідомості громадян

певних цінностей.

4. Здатність і можливість здійснювати свою волю, чинити вирішальний вплив на діяльність і поведінку людей за допомогою авторитета, права, насильства.

5. Перетворення, зміни, нововведення будь-якого змісту.

5 рівень перенесеня. Творчі уміння

1. Склади хронологічну таблицю шляху України до незалежності.
2. Спроектуйте майбутнє України після вступу в ЄС.

Додаток Д

Методика діагностики особистісної креативності О. Тунік

Робіть позначки до кожного речення і не замислюйтесь довго. Тут нема вірних або невірних відповідей. Відмічайте перше, що приходить вам у голову, коли читаєте речення. Це завдання не обмежене в часі, але працюйте якомога швидше. Пам'ятайте, що коли даєте відповіді до кожного речення, ви повинні відмічати те, що дійсно відчуваєте. Ставте позначку «Х» в ту колонку, яка більше всього підходить Вам. На кожне питання вибирайте тільки одну відповідь.

1. Якщо я не знаю вірної відповіді, то намагаюся здогадатись про неї.
2. Мені подобається розглядати предмет ретельно і детально, щоб виявити деталі, яких я не бачив раніше.
3. Як правило, я запитую, якщо чогось не знаю.
4. Мені не подобається планувати справи заздалегідь.
5. Перед тим, як грати у нову гру, я повинен переконатися, що зможу виграти.
6. Мені подобається уявляти собі те, що мені потрібно буде взяти або зробити.
7. Якщо щось не вдається з першого разу, я буду працювати до тих пір, поки не зроблю це.
8. Я ніколи не виберу гру, з якою інші не знайомі.
9. Краще я буду робити все звичайно, ніж шукати нові способи.
10. Мені подобається в'ясняти, чи так все насправді.
11. Мені подобається займатись чим-небудь новим.
12. Я люблю заводити нових друзів.
13. Мені подобається думати про те, чого зі мною ніколи не відбувалосьь.
14. Як правило, я не витрачаю часу на мрії про те, що колись стану відомим актором, музикантом, поетом.

15. Деякі мої ідеї так захоплюють мене, що я забуваю про все на світі.
16. Мені більше подобалося б працювати на космічній станції, ніж тут, на Землі.
17. Я нервуюсь, якщо не знаю, що відбудеться далі.
18. Мені подобається те, що незвичайне.
19. Я часто намагаюсь уявити собі те, про що думають інші люди.
20. Мені подобаються розповіді або телевізійні передачі про події, які відбулися в минулому.
21. Мені подобається обговорювати мої ідеї в компанії друзів.
22. Як правило, я зберігаю спокій, коли щось роблю не так або помиляюсь.
23. Коли я виросту, мені б хотілося зробити або звершити щось таке, що ніколи не вдавалося до мене.
24. Я вибираю друзів, які завжди роблять все звичайним способом.
25. Багато існуючих правил, мене, як правило, не влаштовують.
26. Мені подобається вирішувати навіть таку проблему, яка не має вірної відповіді.
27. Існує багато речей, з якими мені б хотілося проекспериментувати.
28. Якщо я одного разу знайшов відповідь на питання, я буду притримуватись неї, а не шукати інші відповіді.
29. Мені не подобається виступати перед групою.
30. Коли я читаю або дивлюсь телевізор, я уявляю себе кимсь із героїв.
31. Я люблю уявляти собі, як жили люди 200 років тому.
32. Мені не подобається, коли мої друзі нерішучі.
33. Мені подобається досліджувати старі валізи і коробки, щоб просто подивитися, що в них може бути.
34. Мені б хотілося, щоб мої батьки і керівники робили все, як звичайно, і не змінювались.
35. Я довіряю своїм почуттям і передчуттям.
36. Цікаво припустити щось і перевірити, чи правий я.
37. Цікаво братися за головоломки та ігри, в яких необхідно

розраховувати свої подальші кроки.

38. Мене цікавлять механізми, цікаво подивитись, що в них всередині і як вони працюють.

39. Моїм кращим друзям не подобаються дурні ідеї.

40. Мені подобається вигадувати щось нове, навіть якщо це неможливо застосувати на практиці.

41. Мені подобається, коли всі речі лежать на своїх місцях.

42. Мені було б цікаво шукати відповіді на питання, які виникнуть у майбутньому.

43. Мені подобається братися за нове, щоб подивитися, що з цього вийде.

44. Мені цікаво грати в улюблені ігри просто заради задоволення, а не заради виграшу.

45. Мені подобається розмірковувати про щось цікаве, про те, що ніколи не приходило в голову.

46. Коли я бачу картину, на якій намальований хтось незнайомий, мені цікаво знати, хто це.

47. Я люблю перегортати книги і журнали для того, щоб просто подивитись, що в них.

48. Я думаю, що на більшість питань існує одна вірна відповідь.

49. Я люблю задавати питання про такі речі, про які інші люди не замислюються.

50. У мене є багато цікавих справ як у навчальному закладі, так і вдома.

Додаток Е

Модифікований варіант опитувальника Дж. Роттера

Прочитавши кожне твердження, вирішіть для себе згодні ви з ним чи ні. У разі згоди поставте поруч із порядковим номером речення знак «+» (можна це зробити на окремому аркуші паперу). Якщо ви не згодні з цим твердженням, то поряд з порядковим номером поставте знак «-». Будьте уважні при виконанні цієї роботи і в той же час намагайтеся довго не затримуватися і не роздумувати з приводу окремого затвердження.

1. Просування по службі більше залежить від вдалого збігу обставин, ніж від здібностей і зусиль людини.

2. Більшість розлучень відбувається від того, що люди не захотіли пристосуватися одне до одного.

3. Хвороба – справа випадку: якщо вже судилося захворіти, то нічого не поробиш.

4. Люди опиняються самотніми через те, що самі не виявляють інтересу і дружелюбності до оточуючих.

5. Здійснення моїх бажань часто залежить від везіння.

6. Марно докладати зусилля для того, щоб завоювати симпатію інших людей.

7. Зовнішні обставини – батьки і добробут – впливають на сімейне щастя не менше, ніж стосунки подружжя.

8. Я часто відчуваю, що мало впливаю на те, що відбувається зі мною.

9. Як правило, керівництво виявляється більш ефективним, коли повністю контролює дії підлеглих, а не покладається на їх самостійність.

10. Мої оцінки залежали від випадкових обставин (наприклад, настрою викладача) більше, ніж від моїх власних зусиль.

11. Коли я будую плани, то я, загалом, вірю, що зможу їх здійснити.

12. Те, що багатьом людям здається удачею чи везінням, насправді є

результатом довгих цілеспрямованих зусиль.

13. Думаю, що правильний спосіб життя може більше допомогти здоров'ю, ніж лікарі і ліки.

14. Якщо люди не підходять один одному, то як би вони не старалися налагодити сімейне життя, вони все одно не зможуть це зробити.

15. Те хороше, що я роблю, переважно гідно оцінюється іншими.

16. Діти виростають такими, якими їх виховують батьки.

17. Думаю, що випадок чи доля не грають важливої ролі в моєму житті.

18. Я намагаюся не планувати своє життя далеко вперед, тому що багато залежить від того, як складуться обставини.

19. Мої оцінки більше залежали від моїх зусиль і ступеня підготовленості.

20. У сімейних конфліктах я частіше відчуваю провину за собою, ніж за протилежною стороною.

21. Життя більшості людей залежить від збігу обставин.

22. Я надаю перевагу такому керівництву, при котрому можна самостійно визначати, що і як робити.

23. Думаю, що мій спосіб життя жодною мірою не є причиною моїх хвороб.

24. Як правило, саме невдалий збіг обставин заважає людям добитися успіху у своїй справі.

25. В кінці кінців, за погане управління організацією відповідальні самі люди, які в ній працюють.

26. Я часто відчуваю, що нічого не можу змінити в сформованих відносинах в сім'ї.

27. Якщо я дуже захочу, то зможу привернути до себе майже кожного.

28. На підростаюче покоління впливає так багато різних обставин, що зусилля батьків щодо їх виховання часто виявляються марними.

29. Те, що зі мною трапляється, це справа моїх власних рук.

30. Людина, яка не змогла досягти успіху у своїй роботі, швидше за все не проявила достатніх зусиль.

31. Важко буває зрозуміти, чому керівники чинять саме так, а не інакше.
32. Частіше за все я можу добитися від членів моєї сім'ї того, чого хочу.
33. В неприємностях і невдачах, що були в моєму житті, найчастіше винні інші люди, а не я сам.
34. Дитину завжди можна вберегти від простуди, якщо за нею стежити і правильно її одягати.
35. В складних обставинах я вважаю за краще почекати, поки проблеми не вирішаться самі собою.
36. Успіх є результатом наполегливої праці і мало залежить від вдачі чи везіння.
37. Я відчуваю, що від мене більше, ніж від кого б то не було, залежить щастя моєї сім'ї.
38. Мені завжди важко зрозуміти, чому я подобаюсь одним людям і не подобаюсь іншим.
39. Я завжди вважаю за краще прийняти рішення і діяти самостійно, а не сподіватися на допомогу інших людей чи на долю.
40. На жаль, заслуги людини часто залишаються невизнаними, незважаючи на всі його старання.
41. У сімейному житті бувають такі випадки, коли неможливо вирішити проблеми навіть при дуже сильному бажанні.
42. Здібні люди, які не змогли реалізувати свої можливості, мають звинувачувати в цьому лише себе.
43. Багато моїх успіхів стали можливими тільки завдяки допомозі інших людей.
44. Багато невдач в моєму житті сталися від невміння, незнання чи ліні і мало що залежало від везіння чи невезіння.